

John Lindgren

August Palm

Folket i Bilds Förlag, Stockholm 1950

Skriften gavs ut i serien *Banérförare* som redigerades av en kommitté med representanter från ABF, LO; SAP, SSU och Folket i Bilds Förlag. Skriftseriens redaktion var således socialdemokratiskt dominerad, vilket också ibland inte kan undgå att speglas i det som sägs och inte sägs i skrifterna. Inte desto mindre är de flesta skrifterna läsvärda.

I serien ingår skrifter om Hinke Bergegren, Hjalmar Branting, Kata Dahlström, Axel Danielsson, Per Albin-Hansson, Fabian Månsson m fl.

MF

Innehåll

Härkomst och gesällvandringar.....	1
”Jag känner skräddaren i sömmarne”.....	10
Kampen mot fritänkarna.....	11
Parti på Palms initiativ	13
Taktik- och personstrider	13
I härnad mot partiet	15
En uppslagsrik folkriksdagsman	16
Mäster som åkeriarbetare	18
Två besök i Amerika	19
Rösträttsstrejk och inbördeskrig.....	20
Ungsocialisterna får respass	21
Nykterhetsfrågan blir aktuell.....	23
”Appell till det sunnda förnuftet”.....	25
August Palm — agitatorn	27

Härkomst och gesällvandringar

August Palm, den svenska socialdemokratins banbrytare, föddes den 5 februari 1849 i Fårabäck i Sallerups socken i Skåne. Han var av soldat- och lärarsläkt. Både hans farfar och morfar hade varit soldater. Farfadern, som ursprungligen var skraddare, slutade sin bana som skollärare. Även fadern började som skraddare men tröttnade på nål och pressjärn samt utbildade sig till skollärare, varefter han fick anställning först i Skabersjö och sedan i Fårabäck.

Vid tio års ålder sattes August Palm i skraddarlära. 1867, aderton år gammal, var han utbildad gesäll. I enlighet med tidens sed begav han sig ut på gesällvandring. Under de närmaste fem åren flackade han omkring i södra Sverige och Danmark. Sina strapatser och vedermödor under dessa vandringar har han skildrat i några brev till sin bror Fredrick, vid denna tid sjöman, sedermera sjökapt. Palm berättar att han en vinter gick arbetslös i tre månader. Du kan inte föreställa dig, vad jag led den vintern, skrev han i ett brev. ”Tunt påkläd och stöflar utan Sålor måste jag gå från stad till stad i Sverges land.” Dock var det gott ”att hava provat ondt så säter man värde på när man får dett gott”.

Även på vers har Palm skildrat sina erfarenheter som vandrande gesäll. I en liten dikt, Den tröte vandrar, skriven under en resa i Halland vintern 1868, lyder första strofen.

Jag är så tröt dock må jag framåt ila
I denna Stormfulla och mörka nat
Ingen vil unna den tröte vandrar vila
Hur är dett dock med meniskohjertat fat.

Under sina gesällvandringar kom Palm i början av år 1873 till Haderslev, en liten stad i Nordschleswig i Tyskland. Meningen var att han skulle fortsätta till Hamburg i sällskap med en kamrat. Denne lät emellertid vänta på sig och under tiden gjorde Palm av med sina pengar, varför han blev tvungen att ta arbete hos en skraddarmästare. Det blev till min lycka, skriver han, ty efter en kort tid blev ”jag känd med henne som jag nu är Gift med och Broder hon var god mycket för god till mig jag var då en moraliskt fördärvat människa men hennes godhet väckte mig upp ur den dvala jag låg i och jag blev ett annat människa förr hade jag endast levt för dagen men nu begynte jag att tänka på framtiden”. Den flicka, ”som stannade den vilda fågeln i flykten” — orden är Palms egna hette Johanna (Hemmingsdotter) Larsson och var bördig från Döderhult i Småland.

Men Palm mötte icke endast kärleken utan även socialismen under sin vistelse i Haderslev. I februari 1873 anslöt han sig till Den internationale Arbejderforening, ”den tyska avdelningen av Marx' Internationella Arbetarassociation” som Ture Nerman skriver i en utförlig uppsats om Palms utlandsvistelse. Dock blev det inte Marx utan Ferdinand Lassalle, grundaren av den tyska socialdemokratin, som skulle fånga den svenska skraddargesällens lättroliga sinne och bli hans idol för livet.

I ett brev till brodern Fredrick i september 1875 berättade Palm, att han fått en son som döpts till Theodor Fredrick Lassalle. Det första namnet hade han efter Palm själv, det andra efter farbrodern och det tredje efter ”en man som har ägnat sin tid och sitt Liv för den fatige och i år tusinder föräcktade stånd *Arbeter stånden*”. I Europa fanns det ett parti, som bestod av arbetare ”och alla som erkänner att samfundet är Rutet di kallas sosialister och föremålet är att de band som i år 1000 har hämmet Arbetarne skall sprängas med lag eller utan lag, dett är detsamma. Tyraniet har snart nått sin höjd där dett Svimlande vaklande och självande väntar den hand som med ett raskt men lätt stöt störtar den i afgrunden. Frihetens trä dett har ofta varit förhugit men aldrig avhugit dett har nu slaget kraftiga rötter och snart skall dett med sinna mäktiga grenar överskyga hella den civiliserade värden”.

Palms nitiska verksamhet för de socialistiska idéerna i Haderslev hade till följd att han i början av 1877 blev utvisad ur Tyskland. Han slog sig då ner i den själländska staden Storeheddinge. Trots de mindre angenäma erfarenheter Palm gjort som socialistisk agitator på tysk mark släppte han icke intresset för arbetarrörelsen och dess strävanden. Enligt vad han uppger i sina memoarer bildade han en socialdemokratisk förening i Storeheddinge och tjänstgjorde som dess ordförande. Dock blev det så småningom nog så hett om öronen för den stridbare och stridslystne svenske skraddaren i den lilla danska stadsidyllen. Inte nog med att han formligen bojkottades av sina politiska motståndare, han blev till på köpet inför ett möte överfallen och fick ett stort krossår i huvudet, varvid ett par ådror avskars. En ansökan om dansk medborgarrätt blev avslagen — de danska myndigheterna ansåg att de hade nog av sina egna uppviglare utan att dessutom behöva dragas med svenska. Palm började så smått fundera på om det icke skulle vara klokast att följa det råd, som han gång efter annan fick mottaga av sina politiska vedersakare: att återvända hem till Sverige och politisera där, ”vi klarer os selv her hjemme”. 1881 mognade tanken till beslut; på hösten flyttade Palm över till Malmö. Han började som skraddare men umgicks, som han själv skriver, ”med tanken att få en socialdemokratisk rörelse i gång”.

Vad vilja socialisterna?

Föredrag över Vad vilja socialisterna? hålles å Hotel Stockholms stora sal söndagen den 6 Nov. kl. 7 e. m. Inträde 20 öre.

Det var en av de första dagarna i november 1881 som en annons av ovanstående lydelse stod att läsa i en malmötidning. Den var visserligen anonym men den intresserade allmänheten behövde för den delen icke sväva i okunnighet om annonsörens person. I samma nummer ingick en notis som tillfredsställde nyfikenheten. Hans namn var August Palm, skraddare till yrket. Tidigare hade han vistats i Tyskland men blivit utvisad som folkuppviglare. Nu hade den celebre skraddaren slagit sig ner i Malmö ”för att om vardagarna idka skradderirörelse och om helgdagarna lära oss socialism”. Tidningen hoppades att såväl talaren som hans ämne skulle locka en talrik publik, ”ty de socialistiska idéerna, vilka som bekant omfattats av bland andra furst Bismarck och greve Eric Sparre äro väl ägnade att väcka en vetgirig allmänhets intresse”.

Treklövern furst Bismarck, greve Sparre och skraddaren Palm visade sig vara en spik som drog. När Palm trädde upp i talarstolen i Hotel Stockholms stora sal kunde han blicka ut över en i det närmaste fullsatt salong. Dock tillhörde endast ett fåtal arbetarklassen; den vetgiriga allmänheten vid debutföredraget bestod till största delen av lärare, hantverksmästare, mindre fabriker och tidningsmän som med spänd uppmärksamhet lyssnade till vad furst Bismarcks och greve Sparres meningsfrände hade att andraga.

I föredraget, avsett att utgöra inledningen till en serie över socialismen, försökte Palm att skingra en del allmänt gängse missförstånd i fråga om den socialistiska samhällsåskådningen. Socialisterna ville inte som man vanligen föreställde sig dela allting lika mellan samhällets medlemmar; det skulle för övrigt icke leda till det åsyftade resultatet eftersom människorna äger olika anlag, olika begåvning och olika förmåga. I stället för en delning av det materiella goda eftersträvade de en annan organisation av samhället. Endast därigenom kunde den fria konkurrensens skadeverkningar undanröjas. På denna punkt hade staten sin stora uppgift att fylla. Dess mission var en annan och vidsträcktare än att spela nattväktare för storborgarnas penningpåsar — i dessa ord, direkt hämtade från Lassalle, sammanfattade Palm sin kritik av den härskande statsmakten.

Debutföredraget fick god press — till Palms stora förvåning. Den radikala tidningen Nya Skåne, utmärkt redigerad av jur. kand. O. A. Hemming, hade till och med placerat sitt halvannan spalt långa referat på ledande plats; i sina kommentarer uttryckte den en förmodan att antingen Palm eller någon av hans meningsfränder redan vid nästa riksdagsmannaval

skulle komma att erövra en plats ”vid sidan av storborgarnas representanter för Malmö”. Starten lovade gott och Palm fortsatte med friskt humör sin påbörjade agitationsverksamhet.

Nå, det blev icke så länge som tidningspressen slösade sin gunst och ynnest på socialismens apostel. Då ett bestämt mål — arbetarklassens organisation i ett självständigt politiskt parti — började att skymta bakom de nöjsamma om än en smula bråkiga folkmötena stämde instrumenten om och den politiserande skraddaren stämplades som en samhällsfarlig uppviglare. Myndigheterna fick mer eller mindre förstuckna anvisningar att snarast möjligt stoppa hans framfart — i samma andedrag som man bedyrade att Sverige saknade jordmån för det socialistiska utsädet. De svenska arbetarna var alltför kloka och förståndiga för att vilja låna sitt öra åt politiska vinkelpredikanter.

Denna omsvängning i pressopinionen berodde på att Palms förkunnelse möttes med tydlig sympati och förståelse av Malmö arbetare. De gamla gudarna började att vackla på sina piedestaler. Vid en offentlig diskussion i slutet av november, där Palm som förste opponent hade redaktören för tidningen Framåt, J. B. Westenius, en skollärare som slagit sig på journalistik och gjort sig känd som malmöarbetarnas ”främste ledare och mest framskridne representant”, var det omöjligt att missta sig på publikens sympatier — de låg odelat på Palms sida.

Diskussionen mellan Palm och Westenius var den första — och oundvikliga — sammandrabbningen mellan den borgerliga, under liberal ledning stående arbetarrörelsen och den inbrytande socialistiska. Nya Skåne karakteriserade också mycket riktigt nappatagen mellan Palm och Westenius som ”en strid om primatet inom opinionen hos Malmö arbetare mellan den skånske skraddaren och den halländske skolläraren”. Dessa duster var symtomatiska för den ringa resonans som de liberala idéerna ägde inom arbetarklassens breda lager. Djupast sammanhängde detta med liberalismens bristande förståelse för arbetarklassens ekonomiska och sociala läge. De abstrakt-demokratiska rättfärdighetskraven, som främst lockade den borgerliga vänsterns politiska intresse, utövade icke någon större dragningskraft på arbetarnas stora massa. Den borgerliga ideologin saknade den nödiga förankringen i den för handen varande sociala verkligheten. Den bjöd stenar i stället för bröd. Den liberala arbetarrörelsen i vårt land lyckades heller aldrig åstadkomma det breda demokratiska underlag, som skulle ha gjort den skickad att bjuda den anstormande socialismen ett effektivt motstånd.

Redan vid de första mötena tog Palm i tu med de organisatoriska uppgifterna. En agitationskommitté bildade: och vid ett möte i början av december antogs med ”enhälligt veto” en proklamation till Sveriges arbetare. Vad Palm siktade på var inte precis småsaker — ett landsomfattande arbetarförbund, vars främsta uppgift skulle vara att verka för allmän rösträtt. Som rättrogen lassallean såg han i den politiska demokratin det väsentliga för att icke säga enda medlet för arbetarklassen att vinna inflytande på samhällsangelägenheterna.

Uppmuntrad av framgångarna välvde Palm som sagt stora planer. Inte endast Malmö utan även Stockholm och Göteborg skulle med det snaraste vinnas för socialismen. Sedan agitationskommittén åtagit sig att underhålla hans familj anträdde han i mitten av december sin första agitationsresa; det inledande och glansfullaste skedet av hans verksamhet i Malmö var därmed till ända.

Stängda dörrar i huvudstaden

Om Palm gjort sig några förhoppningar att genom ett eller ett par fältslag kunna vinna Stockholm för sina idéer så grusades de fullständigt när han väl befann sig på ort och ställe. Huvudstaden hade sin åsikt färdig om socialismen, och den var icke av den art att den öppnade dörrar och hjärtan för den nya samhällsåskådningens förespråkare. ”Blotta namnet socialism anses nämligen här av mången liktydigt med lönnmord, våldsamma uppträden och lagbrott av alla slag, och redan på den grund hälsas herr Palm med en viss misstro”, vittnade en korrespondent till en malmötidning. Denna stämning mötte Palm överallt när han försökte

att få hyra en föredragslokal. Det blev utan undantag nej. För att inte behöva lämna Stockholm med oförrättat ärende tog han sitt parti och anordnade ett friluftsmöte ute vid Lill-Jans annandag jul 1881.

Det djärva försöket med ett friluftsmöte mitt i vintern utföll lyckligt, tack vare att vädrets makter var gunstiga. Publiken uppgick till ungefär tusen personer. Palm slog ett slag för sitt arbetarförbund och fick utan svårighet sin malmöresolution antagen. Ett par dagar senare kunde också en agitationskommitté bildas; hälften av dess medlemmar var snickare.

Ett år tidigare hade Stockholms snickeriarbetareförening bildats — den kan räknas som Sveriges första fackförening av modern typ. Snickeriarbetarna representerade under de första åren på åttiotalet radikalismen inom huvudstadens arbetarvärld. Inom det fackliga organisationsarbetet, som började att skjuta fart efter några uppseendeväckande strejker 1881, gick de i spetsen. Tack vare sina förbindelser med de målmedvetna snickarna bereddes Palm tillfälle att inomhus tala till Stockholms arbetare, i det de ställde sig som inbjudare till ett diskussionsmöte i Ladugårdslands-teatern den 30 december. Detta möte blev av den allra största betydelse för den fortsatta utvecklingen av fackföreningsväsendet; det kan icke utan skäl räknas som upptakten till den moderna fackliga rörelsen i vårt land. En kommitté, tillsatt av mötet, utarbetade program och stadgar, vilka under de närmast följande åren starkt befordrade den fackliga organisationstanken.

Alldeles som fallet varit i Malmö väckte Palms uppträdande i Stockholm oro i lägret inom den liberala arbetarrörelsen. Den borgerliga vänstern anade i Palm och hans fåtaliga anhängare ”besvärliga medtävlare om massornas gunst”. Trogna ordstävets att det är bättre att dämna i bäcken än i ån, anordnade de liberala arbetarledarna efter Palms avresa ett stort möte för att göra upp räkningen med ”den fruktansvärde mannen” och hans konstifika idéer. Initiativet utgick från doktor Anton Nyström; som Arbetareinstitutets grundläggare och arbetarnas talesman under utarbetarstrejken på sommaren 1881 hade han skapat sig en fast position som klockarfar för huvudstadens arbetare.

Mötet blev en övertygande seger för den liberala falangen. Den palmska agitationskommitténs medlemmar avsvor på ett undantag när sina socialistiska villoläror. Dock gav diskussionen aldrig prov på några djupare insikter i det debatterade ämnet. Den originelle radikalen, religionsfilosofen och pacifisten, doktor A. F. Åkerberg ansåg, att hela tillställningen bar ”en outplånlig prägel av genomgående löjlighet” på grund av de missuppfattningar av socialismens innebörd som de olika talarna förde till torgs.

Doktor Åkerberg var en av de första ”intelligensare” som Palm kom i beröring med efter sitt framträdande som socialistisk agitator. Vid tiden för hans härnadståg till Stockholm tillhörde Åkerberg Nya Pressens redaktion. Under ett besök på tidningen blev Palm presenterad. Samtalet mellan de bägge notabiliteterna kom helt naturligt att röra sig om socialismen och då främst dess praktiska syften. Doktor Åkerberg undrade stillsamt och försynt om inte dessa skulle kunna ses till godo genom att anknyta den socialistiska agitationen till nykterhetsarbetet. Det skulle bli något mera helgjutet över det sociala reformverket, om främjandet av ett naturenligt och förnuftigt levnadssätt förenades med strävandena att förbättra arbetarklassens yttre ställning; därigenom skulle man också häst bemöta motståndarnas gängse argument, att socialisterna tror sig kunna omdana samhället utan att reformera människorna — en åsikt som senare funnit en talangfull förfäktare i den österrikiske socialistiske teoretikern Max Adler.

Åkerbergs uppfattning sammanföll som man lätt förstår icke med Palms. Socialismen eftersträvade ett för alla gemensamt mål, deklarerade Palm, och agitationen borde därför inte sammanblandas med strävanden för moraliska syften utan hålla sig till sin socialpolitiska uppgift.

Den som envist förfäktade sin mening var emellertid Åkerberg. Han förklarade sig till och

med vilja gå ett steg längre: varför skulle icke socialismen i sig kunna uppta vegetarianismen, den enda förnuftiga formen för ett naturligt levnadssätt. På denna grundval skulle det ställa sig lätt att reformera samhället. Det skulle tillika verka radikalt, ty om alla människor inskränkte sig till att leva av bröd, frukt och mjölk skulle det ju rent av vara en dårskap av några få att samla stora kapital och rikedomar.

Det blev herr Palm för starkt, tillägger meddelaren. Han sade ett artigt farväl, tog sin hatt och gick.

På kant med godtemplarna

Enligt den uppgjorda resplanen stod Göteborg närmast i tur att bli delaktigt av den socialistiska förkunnelsen. Liksom fallet varit i Malmö hade Palm även i Göteborg huvudsakligen en borgerlig publik vid sitt debutföredrag. Som mål för arbetarpolitiken ställde han bildandet av ett allmänt svenskt arbetarparti som redan vid nästa riksdagsmannaval skulle möta upp med egna kandidater. Icke endast arbetarna hade intresse av att stödja detta parti utan även småhandlare och hantverkare, eftersom de delade arbetarnas lott att stå i beroende av ”det stora kapitalet”.

Föredraget mottogs välvilligt. Den liberala Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning skrev i sitt referat, att Palm icke förtjänade att bli förlöjligad på det sätt som skett i pressen. Tidningen fann hans föredrag vara ”genomandat av mycken och uppriktig värme, han talar flytande sin dansk-svenska och bland mycket svammel fanns det också ett och annat med verklig udd”.

Palm förhörde en f. d. metodistlokal i Pustervik som för ett par veckor framåt blev skådeplatsen för en rad uppseendeväckande möten och diskussioner. Det gick hett under sköldarna till, och det var kanske inte så underligt att hederliga hantverksmästare, främmande för strömningarna ute i världen, räknade Palms ankomst till de tecken som tydde på att världens yttersta tider var inne. Liksom fallet varit både i Malmö och Stockholm ställdes de liberala arbetarledarna i skuggan, när Palm med breda penseldrag utmålade nöden och fattigdomen inom arbetarklassen.

Göteborgsbesöket på nyåret 1882 kom i ett avseende att få betydelsefulla konsekvenser för framtiden. Det var nämligen då som de första skärmytslingarna mellan socialismen och godtemplarismen, som det hette på den tiden, ägde rum. Nykterhetsrörelsen, vilken vid Palms framträdande hade ett par år på nacken, såg i den bullersamt framstormande socialismen en konkurrent om själarna och gick till attack. Palm var icke sen att uppta den kastade handsken — resultatet blev en strid på kniven mellan de bägge folkrörelserna. Om Palm sin vana trogen icke skrädde orden gentemot godtemplarna så måste också medges, att de sistnämnda ej var så nogräknade med medlen när det gällde att komma socialismen och dess anhängare till livs.

Godtemplarorganet Reform i Göteborg, som förde en mycket hätsk kampanj mot Palm och hans verksamhet, försåg bland annat en notis om en gammal yrkestjuvs bravader med följande ingress: ”Socialisterne grassera svårliga i vår goda stad. Men det är de gamle, äkte socialisterne, vilka alltid ansett allt som gemensam egendom och varit oförmögne att skilja på mitt och ditt.” Att dylika förlöjningar inte bidrog att jämna vägen för hjärtliga och vänskapliga förbindelser mellan de bägge rörelserna är lätt att förstå.

Logerna uteslöt Palms anhängare; fram på sommaren 1882 påyrkade ett gradtempel i Göteborg att socialister helt enkelt skulle förbjudas att tillhöra godtemplarrörelsen, ”synnerligast som det visat sig att de varit orden till stor skam och skada i Göteborg”. Denna motsättning mellan socialism och godtemplarism blev bestående under hela åttiotalet, något som också kan utläsas ur den konstituerande kongressens resolution i nykterhetsfrågan.

Ugglor i mossen i Malmö

Medan Palm från talarstolen i f. d. metodistkyrkan i Pustervik läste lagen för storborgare och godtemplare, nåddes han av ryktet att det var ”ugglor i mossen” nere i Malmö. Agitationskommittén hade gjort uppror mot sin herre och mästare; den som bakom kulisserna skötte trådarna var Framåts redaktör Westenius, som begagnade tillfället att fiska i grumligt vatten. Inför dessa oroande nyheter återvände Palm till Malmö för att tala förstånd med myteristerna. Det lyckades icke bättre än att han blev utesluten ur kommittén, beskylld för bristande redovisning av influtna medel under agitationsresan. Schismen, den första men ingalunda den sista under genombrottsåren, hade sina rötter i den rådande motsättningen mellan den liberala och den socialistiska rörelsen med Westenius och Palm som gallionsbilder. Tidningarnas hån och gyckel hade gått kommittenterna djupt till sinnes; efter Palms avresa hade de kommit underfund om att de råkat i dåligt sällskap, då de låtit engagera sig för den socialistiska propagandan.

Den s. k. socialistkommitténs tre kvarstående medlemmar — en som tillhörde mormon-samfundet hade fått påstötning av sitt prästerskap att avhålla sig från ”socialistiska tokerier” och redan tidigare utträtt — koncentrerade efter separationen sina ansträngningar på att bilda fackföreningar med utgångspunkt från det i Stockholm uppgjorda stadgeförslaget. I dessa strävanden kunde de påräkna stöd av den liberala pressen som i fackföreningarna såg en lämplig motvikt till den politiska, av Palm inspirerade arbetarrörelsen. Som Palm trots motgångarna inte släppte taget utan kort tid efter schismen fick till stånd en förening, kom organisationssträvandena inom arbetarvärlden i Malmö att gå fram efter två linjer: en politisk-socialistisk och en liberal-facklig.

Palms organisation bar namnet Allmänna svenska arbetareföreningen. Den kan räknas som Sveriges första socialistiska sammanslutning. Dock blev den av kort varaktighet; efter några månader var dess livskraft uttömd. I ett avseende har föreningen emellertid varit av betydelse för svensk arbetarrörelse. Det var under dess egid som det för framtiden synnerligen betydelsefulla samarbetet med den danska socialdemokratin inleddes. Samtidigt som Palm bildade sin arbetarförening försökte han också att få en kongress till stånd. I det fallet var han för tidigt ute; det behövdes ännu åtskilliga år av intensiv och målmedveten propaganda, innan denna tanke på allvar och med hopp om framgång kunde tas upp till behandling.

Allmänna svenska arbetareföreningen hade som födelsedag den 19 februari 1882. Snabb i vändningarna som alltid startade Palm ett par veckor senare en egen tidning, landets första socialistiska. Den fick namnet Folkviljan; det första numret var daterat 4 mars. Klarare än de flesta insåg Palm behovet av ett eget språkrör för den socialistiska agitationen. Tidningen skulle utbygga och komplettera den muntliga propagandan, ”ty att agitera genom möten kan man ju ej varje dag”. Redan i debutföredraget hade tidningsfrågan varit på tal och Palm hade sedan icke släppt tanken på ett eget organ för den socialistiska rörelsen. Behovet blev ännu mera kännbart, då de borgerliga tidningarna tog sin hand ifrån honom och stämplade honom som en arg skalk och folkfördärvare.

Under oavbruten kamp med ekonomiska svårigheter, markerade av längre och kortare avbrott i utgivningen, fortsatte Palm med tidningen tre år framåt. Det skulle föra för långt att i detalj följa dess stormiga historia. En tid, våren 1884, utgavs den av Skandinaviska tobaksarbetareförbundet och räknade då som fast anställd medarbetare Henrik Menander, vilken skapat sig ett namn i svensk arbetarrörelse som författare till Arbetets söner. Folkviljan upphörde 1885 och därmed var den socialistiska pressens saga all i Malmö, tills Axel Danielsson två år senare med Arbetet inledde ett nytt skede.

Palm tvingas byta klimat

Vi har förut nämnt att Allmänna svenska arbetareföreningen blev kortlivad. Efter denna

motgång tog Palm en paus på några månader i det organisatoriska arbetet. I januari 1883 överraskade han emellertid vänner och fiender med en ny sammanslutning som fick namnet Sektionen N:o 1 av S.A.P. — de tre initialerna skall läsas som Socialdemokratiska arbetarepartiet. Dit räknades förutom malmösektionen några föreningar som bildats under agitationsresorna — det är obehövt att nämna att de flesta upphört att existera så snart de lämnats att sköta sig på egen hand. Att ”partiet” aldrig blev mer än ett namn sammanhänge för övrigt med konkurrensen från andra rörelser och strävanden vilka sökte sina anhängare inom arbetarklassen. 1883 var det särskilt den smithska ringrörelsen, som lade beslag på arbetarnas intresse och för en tid ställde all annan organisatorisk verksamhet i bakgrunden.

Efter ett försök med politiska fackföreningar — enligt danskt mönster — blåste Palm nytt liv i sitt socialdemokratiska ”parti” på sommaren 1884. Denna gång räknade det förutom malmöföreningen en klubb i Göteborg, bildad av skraddaren C. M. Heurlin och Henrik Menander. I omedelbar följd tillkom nya klubbar i Sundsvall och Stockholm.

Under de närmast föregående åren hade det uppstått ett flertal fackföreningar, som det palmska ”partiet” sökte att vinna för socialdemokratin. De var emellertid liberalt orienterade och försöken att samla den politiska och fackliga arbetarrörelsen under en hatt strandade på fackföreningsmedlemmarnas motstånd. Den gamla misstron mot socialismen — och Palm är det kanske bäst att lägga till — levde fortfarande kvar inom de tongivande skikten. I början av 1885 uppstod inbördes stridigheter inom ”partiet”, vilka med ens satte stopp för fortsatt aktivitet på den fackliga fronten. Fejden ändade med att Palm blev utesluten ur sin organisation.

Schismen upptogs till behandling inför danskt forum. Vid ett möte i Köpenhamn i början av februari beslöt man, att Palm skulle lämna Malmö och att Stockholm i fortsättningen skulle bli centrum för den socialistiska propagandan — ett beslut som kom att beteckna en vändpunkt i arbetarrörelsens historia i vårt land. På Köpenhamns horisont insåg man — erfarenheterna från Malmö talade ju också sitt tydliga språk — att det skulle vara till fördel för agitationen om Palm bytte klimat.

Palms verksamhet i Malmö under åren 1881-1885 erbjuder ett brokigt och förvirrat skådespel, ett formlöst virrvarr av bråkiga och oparlamentariska möten, bildade och avdöda organisationer, startade och nedlagda tidningar och sist men icke minst en rad hetsiga och personligt färgade schismer bland meningsfränderna. Man kan med skäl fråga om dessa år varit av någon betydelse för den fortsatta utvecklingen av arbetarrörelsen. Viel Geschrei und wenig Wille. Utan tvivel. Men trots allt torde den palmska agitationen under det inledande skedet ha gett de desorienterade arbetarskarorna en första aning om betydelsen av politisk och facklig självverksamhet. I kretsar, där man förr bokstavligen talat stått med ryggen i krum inför storborgarna och deras anspråk på bestämmanderätt, började man efter socialismens framträdande att hysa oppositionella tänkesätt, att behålla sin näsa för sig själv som Palm en gång uttryckt saken. Och från tankens revolt till målmedveten handling i form av politiska och fackliga organisationer var steget inte så långt.

Man må ha vilken uppfattning man vill om resultatet, så kan man ej underlåta att skänka sin beundran åt Palms seghet och ihärdighet, hans rent fantastiska envishet som kunde stegras till brutalitet och halsstarrighet, när motstånd och svårigheter tornade upp sig i hans väg. Spott och spe, hån och förföljelser, icke blott från storborgarna utan även från arbetarna, var daglig kost under dessa hårda år. Men ingenting kunde förmå honom att släppa taget sedan han en gång gett sig i kast med uppgiften — inte ens fattigdomen för att icke säga nöden i hemmet. Nog erbjöd den politiska verksamheten fullt upp av svårigheter och motgångar, men de var ett intet mot de bekymmer som härrörde från den hårda och trista kampen för det dagliga brödet. Familjen var stor — inkomsterna små och osäkra. I detta sammanhang kan det för övrigt vara skäl att göra ett påpekande: utan den förståelse och det stöd som Palm i alla skiften mötte från

sin maka, Johanna Palm, hade spelet varit förlorat. Och socialismens banbrytare i Sverige burit ett annat namn än August Palm.

Stockholm i brännpunkten

1 juli månad 1885 överflyttade Palm med familj till Stockholm. Upptakten till en klassmedveten arbetarrörelse i huvudstaden är därmed intimt förknippad med Palms namn. Inom kort stod det klart att Stockholm erbjöd en mindre hårdarbetad mark för socialismen än Malmö. Det började att ljusna över vägen efter de föregående årens motgångar och missräkningar — ”den galne skräddaren” svingade sig efter några månader upp till en maktfaktor inom huvudstadens arbetarvärld. Det var inte utan orsak som de liberala arbetarvännerna undrade vad som flugit i de lugna och sansade stockholmsarbetarna, vilka med ens började att släppa den tidigare likgiltigheten för socialismen.

Vad som framför allt gjort stämningen gynnsam för den palmska agitationen var den smithska ringrörelsens sammanbrott. Denna märkliga rörelse, en egenartad blandning av brännvinspolitik och ekonomisk självhjälp, finansierad av den spekulative penningmagnaten L. O. Smith, hade 1883 stått i sitt flor och då skjutit alla andra organisationssträvanden inom arbetarklassen i bakgrunden. Det var först sedan ringrörelsen ebbat ut som en högkonjunktur inträdde för den fackliga och den politiska organisationstanken. Med fog kan sägas att dess snöpliga sammanbrott efter den festliga starten kom att beteckna en vändpunkt i vår sociala historia. Det gjorde upp räkningen med allt vad självhjälpsdoktriner och harmoniteser hette; de borgerliga arbetarledarna förlorade med ens greppet om sina klienter. Ett nytt skede förväntades: den sociala kampens. Med året 1885, då det just inte återstod mera av ringrörelsen än en bank och ett ångkök på Kungsholmen, började fackföreningsväsendet att segla för förliga vindar efter stiltjen 1883 och 1884. Palms överflyttning ägde rum vid en lämplig tidpunkt. Han underlät ej heller att utnyttja tillfället.

I Stockholm hade i augusti 1884 bildats en socialdemokratisk klubb; dess medlemmar utgjordes väsentligen av intellektuella och av arbetare som under sina gesällvandringar kommit i beröring med de socialistiska idéerna. Till att börja med gjorde klubben intet större väsen av sig. Dess verksamhet inskränkte sig till enskilda sammanträden, mest i form av diskussionsaftnar. Det var först under ett besök av Palm fram på våren 1885 som det blev mera fart i spelet; resultatet av hans obändiga verksamhetslust var ett liljansmöte och en tidningsförening.

Efter överflyttningen till Stockholm på sommaren blev det Palm som allt mera markant satte sin prägel på klubbens verksamhet. Hans paroller var: offentliga möten och en tidning; här dugde det inte med halvt privata sammankomster om man ville komma i kontakt med den stora massan och intressera den för socialismen. På denna punkt mötte han motstånd från ”intelligensarna” som ställde sig avvisande till den palmska gåpåartaktiken.

Denna dragkamp slutade med seger för Palm. Det blev både tidning och offentliga möten. Tidningsföreningen hade samlat ett kapital, stort 108 kronor; Palm ansåg det rent av vara brottsligt att låta slantarna ligga på kistbotten utan att komma propagandan till del. Ett möte med tidningsföreningens och klubbens medlemmar delade hans optimism och beslöt att utge ett provnummer det är daterat 25 september 1885. Efter ytterligare ett provnummer började tidningen från mitten av november att utkomma regelbundet en gång i veckan. Social-Demokraten hade börjat sin skiftande bana.

”Intelligensarnas” nederlag i tidnings- och mötesfrågorna hade till följd att Palm för en tid framåt blev den socialdemokratiska rörelsens ledare. Efter ett halvt år hade socialismen fast fot bland Stockholms arbetare och förtjänsten därav var uteslutande att skriva på Palms konto. Genom en rad massmöten där han höll vidräkning med alla sina motståndare — och de var sannerligen icke få väcktes arbetarnas intresse för den nya samhällsåskådningen.

De viktigaste och värdefullaste landvinningarna gjordes dock genom socialismens insteg i fackföreningarna och deras centralorganisation, Fackföreningarnes centralkommitté. Genom socialdemokraternas energiska och målmedvetna agitation utjämnades allt mera klyftan mellan de bägge grenarna av arbetarrörelsen: den politiska och den fackliga.

Den avgörande striden mellan företrädarna för liberal och socialistisk åskådning utkämpades i centralkommittén under vintern 1885-1886. En av Palms meningsfränder framlade förslag om programrevision; han förordade det socialdemokratiska programmet såsom lämpligt att bilda den teoretiska grunden även för den fackliga rörelsen. Mycket talar för att initiativet till aktionen utgått från Palm. Resultatet blev att det tillsattes en kommitté med uppdrag att utarbeta ett nytt program, något som gav upphov till heta duster mellan liberalerna å ena sidan och socialdemokraterna och deras sympatisörer å den andra.

Palm var givetvis tillfredsställd med denna utveckling och avrådde i Social-Demokraten bestämt från varje form av kompromiss med den liberala riktningen — ”socialismen och fackföreningarna äro tvenne oskiljaktiga begrepp”. Att utgången av tvekampen skulle bli av den största betydelse för den fortsatta utformningen av arbetarpolitiken var uppenbart. Om fackföreningarna accepterade ett program, framlagt och understött av socialdemokraterna, innebar det ingenting mindre än den palmska arbetarrörelsens myndighetsförklaring. Från en förhånad och förlöjligad sektbildning skulle den med ens stiga upp till en politisk maktfaktor som i fortsättningen icke kunde negligeras. Samtidigt skulle också de borgerliga elementens möjligheter att bakom kulisserna diktera besluten vara definitivt förbi.

I denna maktstrid mellan liberalism och socialism företrädde Palm och Hjalmar Branting motsatta uppfattningar. Medan Palm ivrigt varnade för varje eftergift åt den liberala falangen, sökte Branting ena de stridande riktningarna på grundval av ett kompromissprogram. För Branting var icke den socialistiska etiketten det väsentliga utan enigheten inom den fackliga rörelsen. Palms anhängare betraktade hans förslag som en uppslutning på liberalernas sida och bekämpade ivrigt hans samförståndslinje. Ingressen till programmet behandlades som sista punkt vid ett sammanträde i maj månad. Den upptog bland annat kravet på ”att arbetsvinsten skulle tillfalla dem som arbetar”. Denna tes godkändes och därmed hade Fackföreningarnes centralkommitté som ledstjärna för sin kommande verksamhet accepterat en princip, vilken Palm betygsatt som ”kärnpunkten i socialdemokratiens fordran”.

I maj 1886 kunde Palm konstatera att hans sådd burit rika skördar. Socialdemokratin hade under den gångna vintern erövrat ledningen av den fackliga rörelsen i huvudstaden. Dock varade inte glädjen så länge. Inom kort kunde Palm göra Magisterns monolog i Gluntarne till sin:

Ack, vad vårt liv är eländigt!
 Finns någon fröjd på vår jordiska stråt,
 Och så ändas med gråt?
 Nämn en sällhet, som varar beständigt!

Inom Socialdemokratiska föreningen uppkom i slutet av maj en schism. Fejden stod i främsta rummet kring Social-Demokratens redigering. Huvudaktörerna i dramat var Palm och Fredrik Sterky. På Palms förslag uteslöts de främsta oppositionsmännen. De bildade omedelbart en ny förening och började att utgeva en egen tidning. Under några månader följde ett animerat gräl mellan de bägge fraktionerna om ”sann eller falsk socialism”. Vilkendera riktningen som hade patent på den sanna socialismen hann aldrig bli tillfredsställande klarlagt före fredsslutet som kom till stånd vid ett möte den 28 augusti 1886. Palm låg då ute på en agitationsresa; Axel Danielsson och Branting framträdde som delegerade för de bägge stridande fraktionerna. Resultatet av fredsförhandlingarna blev att schismen bragtes ur världen. De båda föreningarna sammanslogs till en — namnet blev Socialdemokratiska förbundet — samtidigt som oppositionen beslöt att nedlägga sin tidning. Till redaktörer för veckotidningen Social-

Demokraten utsågs de förutvarande, Danielsson och Palm. Närmast i röstetal kom Branting. Detta val förrättades den 31 oktober. Halvannan vecka senare trädde Palm tillbaka som medredaktör för tidningen och fick som efterträdare Hjalmar Branting.

Det palmska skedet i den svenska socialdemokratins historia var därmed till ända. Sterkys och hans vänners opposition hade riktat sig mot Palms ledarställning; vid den slutliga uppgörelsen bärgades också segern. Palm hänvisades i fortsättningen till en blygsammare roll än ledarens; han återgick till sin ursprungliga uppgift, agitatorns, medan Danielsson och Branting efter bästa förstånd och samvete delade ledarskapets sötma, efter drygt ett halvårs samregering i Social-Demokraten för säkerhets skull i skilda delar av landet.

”Jag känner skraddaren i sömmarne”

Med anledning av Social-Demokratens treåriga tillvaro den 25 september 1888 beslöt redaktionen att införa biografier över de båda män, ”som först här i Sverige för socialismens sak fått göra bekantskap med fängelset” — August Palm och Axel Danielsson. Författarfrågan löstes så att Palm åtog sig att skriva om Danielsson medan Danielsson svarade för Palms biografi — ”ty jag känner skraddaren i sömmarne” som han skrev i ett brev till Social-Demokratens redaktion. Med ett par mindre väsentliga uteslutningar återges här Danielssons porträtt av Palm.

År 1840, tio år efter julirevolutionen och åtta år före det revolutionära 48, hade ett antal proskriberade tyska arbetare hemligt sammanträde i Paris för att skaffa medel till tryckning af en kommunistisk broschyr, som skulle öppna propagandan i deras fädernesland. Skriften bar titeln: ”*Mänskligheten sådan den är, och sådan den borde vara*” och dess författare var en ung skraddare vid namn *Wilhelm Weitling*, Tysklands förste socialistiske agitator. Arbetarne, som sammansköto af sina små besparingar för att få broschyren tryckt, sade storsinnadt till den fattige Weitling: ”*Skrif du för oss, så skola vi arbeta för dig!*”

Med denna rörande scen kan man säga, att agitationen för de socialistiska idéerna begynte bland det tyska folket. Väl var truppen bakom Wilhelm Weitling liten och väl var han själf endast en arbetare, som genom sj älf studium förvärfvat alla sina kunskaper, men detta hindrade icke, som vi veta, att den världsåskådning, han började inympa på den tyska nationen, i sin egen storhet besatt en sanning och en kraft, mäktig att knappt fyrtio år därefter ställa öfver en half million valmän på benen.

Jag kom ofrivilligt att tänka på hvad denna propaganda uträttat, som börjades af Weitling och fortsattes af Lassalle och Marx och deras efterföljare, då jag fick i uppdrag att från min cell sända några ord till *Aug. Palms* bild i Socialdemokratens festnummer. Äfven hos oss har socialismen redan en historia, som visserligen inte är så lång men så mycket mer innehållsrik, och äfven hos oss var det en fattig skraddare, som första gången i tal och skrift bar den internationella arbetarrörelsens idéer ut till massan af folket. Och vår banbrytare har väl knappast inlagt mindre energi, mod och uppoffringskraft för sin sak i detta lilla land än hans berömde yrkesbroder bland det stora tyska kulturfolket. Det är ock därför som vi i dag, då Socialdemokraten börjar sitt fjärde lefnadsår, i honom erkänna partiets *grundläggare*, utan hvilken socialismen icke skulle varit den makt han redan är i Sverige.

I Danmark uppstod hos honom tanken att börja agitationen i sitt hemland och när tanken mognat, gjorde han den till verklighet, realiserade sitt bo och kastade sig med hela sin själ in i ett fullständigt nytt lif som vägbrytare för socialismen i Sverige.

Resultatet af det första uppträdandet blef ”Folkviljan” och en ej så obetydlig organisation omkring den. Malmö erbjöd sig helt naturligt såsom utgångs- och medelpunkten för en socialistisk agitation i Sverige, och det visade sig redan då och har på senaste tiden i än högre grad visat sig, att denna stad var mäktig att uppbära tyngden af ett arbetarorgan, långt innan

saken egde något väsentligt stöd i landsorten. Men så lätt, så utan svärdsslag, så att säga, skulle det icke gå att plantera socialdemokratiens fana i ett land, där prässen af alla färger mötte agitatorn med ett öfverlägset af visande: ”Sverige har ingen jordmån för socialismen!” ”Folkviljan” stöp efter en längre tids seg, nästan beundransvärd kamp mot ett oundvikligt öde, och den politiska organisation, som tidningen framkallat, splittrades och bortdog så småningom. H varken Palm eller arbetarne voro den gången mogna att kunna skapa en klass-medveten arbetarpräss, som dessutom kräfvade vissa yttre förutsättningar, hvilka först måste existera. Den grund Palm lade här nere, blef dock genom ”Folkviljans” död endast upprifven på ytan. Den visade sig ännu flere år därefter stark nog att bygga en ny och mäktigare arbetarrörelse på.

Jag lärde personligen känna Palm strax efter det han med familj lämnat Malmö för att bosätta sig i Stockholm och börja den offentliga agitationen där. Den socialdemokratiska klubben var då redan bildad och hade flyttat till Svartmangatan. ”Tiden” hade öfvertagit af H. j. Branting och banat väg med duktiga tag för socialismen i fackföreningarna. Ringrörelsen var afsomnad, den liberala arbetarrörelsens kaxar började mista sitt förtroende bland arbetarne genom sin egen hållningslöshet. Palm kom därför i en behaglig tid, och som skicklig taktiker uppfattade han genast situationen rätt. Här nyttade icke ett försiktigt framträdande, menade han. Några stora slag tätt på hvarandra skulle göra rent hus och skapa ett helt parti, och med denna öfvertygelse öppnade han kampanjen. Det blef ett förfärligt blodbad bland Stockholms storheter. Palm stod på Ladugårdslandsteaterns scen, stödd på sitt korta ben, och framför sig hade han hvarj e möte bortåt tusen personer, nästan uteslutande arbetare. Något egentligt rationellt massakrerande var det icke. Han ledde fram gossarne till af rättning allt eftersom de uppträdde: — goodtemplarcheferna, Sven Linge, Ångköks-Lars, Anton Nyström, C. O. Berg o. s. v., ”arbetarledare” af alla möjliga slag och färger. På ett halft år var huset rent och Socialdemokratiska föreningen den lifaktigaste arbetarorganisation i hufvudstaden.

Vid Palms sida stod undertecknad ända från det första reguljära numret af denna tidning. Jag fick således tillfälle att lära känna honom till hjärtrötterna. Vi ha gemensamt krånglat oss över mångt besvärligt hinder, mer än en gång genom djärfva finter eller förtviflade ansträngningar räddat tidningen från att stupa.

— — —

Palm blef själfskrifvet den första martyren för socialismen i Sverige. Och han har bestått eldprovet. Må vi hoppas, att han icke håller för framtiden lidit något men af cellens kvafva luft och andemördande ensamhet!

Har han några fel, Aug. Palm? Åh ja, han är alldeles inte någon klemig Guds ängel, hvarken mot vänner eller ovänner. Alltid öfvertygad om, att hans mening är den rätta, klämmer han till och nedgör motståndaren, mången gång på det hänsynslösaste sätt. Han var i synnerhet för ett par år sedan inte god att alltid komma öfverens med. Att han och jag hela tiden dragit jämt, kan jag inte förklara på annat sätt, än att jag måtte ha varit lika hänsynslös som han själf. Men just denna hans egenskap, att i debattens hetta kasta bort all hänsyn och bli ett mellanting mellan lejon och demon, gör honom stor på folktribunen, där han skördat så många lagrar och där han har sin plats anvisad som en af den internationella socialismens mäktigaste och populäraste agitatorer, icke blott här hemma, titan långt utom Sveriges gränser.

Kampen mot fritänkarna

Med hänsyftning på socialismen framhöll Branting i ett tal 1886 ”att varje ny sanning innan den vinner erkännande och så att säga burskap i samhället har trenne stadier att genomgå: förtigandets, förlöjligandets och de brutala undertryckningsförsökens”. Från och med 1886 prövade myndigheterna den sistnämnda metoden för att kväva den socialistiska arbetarrörelsen i dess brodd. Orsaken var icke att söka i någon ändring i den allmänna

läggningen av samhällskritiken. Visserligen skärptes tonfallet samtidigt som inflytandet ökade men någon direkt, öppen propaganda för den illegala och våldsamma kampen mot samhället hade ej förts på tal.

Då Branting i slutet av september höll sitt anförande hade den första socialistprocessen, riktad mot Palm, tagit sin början. Han blev också den förste "semesterfiraren" på Långholmen av de socialistiska agitatorerna. Men han fick inom kort efterföljare, väsentligen som ett resultat av det intima samröre mellan socialism och utilism som etablerades vid den sistnämnda rörelsens framträdande 1888.

Utilismen, vars ledare och apostel var uppsalastudenten Viktor Lennstrand, bekämpades envetet av Palm medan Branting, Sterky och Hinke Bergegren var att räkna till dess anhängare. För Palm stod det klart att den ateistiska propagandan inte hade något med socialismen att skaffa, att den fastmer var till avbräck för arbetarrörelsen eftersom den gjorde de religiösa arbetarna obenägna att ansluta sig till organisationerna, de fackliga såväl som de politiska. På den punkten fick Palm rätt ; i längden visade det sig att vapenbrödrskapet med utilisterna kostade mera än det smakade.

Som ledare för den sydsvenska socialdemokratin hade Axel Danielsson på ett tidigt stadium gått till attack mot Lennstrands "grovkorniga ateism". I huvudstaden dröjde det ända till hösten 1890 innan det kom till en definitiv uppgörelse med den utilistiska propagandan. Vid ett möte i Mosebacke salong i början av november avsvor Branting sin tidigare sympati för Lennstrands verksamhet och riktade en allvarlig maning till arbetarna att icke stödja strävanden som var rörelsen ovidkommande.

Det förtjänar påpekas att några veckor före mosebackemötet hade Palm på eget bevåg inlett en kampanj mot utilismen. Branting var då bortrest — han deltog som svensk representant i de tyska socialdemokraternas kongress i Halle — och det vill synas som Palm begagnat partichefens frånvaro för att få till stånd en uppgörelse med Lennstrand och hans fanatiska anhängare. Den 17 oktober hölls ett av Palm utlyst möte, där man skulle diskutera det publikfriande ämnet: Är utilisterna klokare än de religiösa fantasterna? För Palms del blev svaret nej ; utilismen som särskild rörelse var obehövlig och den lennstrandska agitationen vållade endast oreda och förvirring. Diskussionen blev vad man kallar livlig och slutade först fram på småtimmarna då mötet var moget att antaga en resolution, föreslagen av Lennstrand. Några dagar senare led Palm ett nytt nederlag efter en hetsig debatt där han mättes skäppan full av sina motståndare. Det behövdes en Brantings kraft och auktoritet för att ett folkmöte skulle kunna förmås att sluta upp kring ett antiutilistiskt uttalande. I och med att Branting tog parti mot fritänkarrörelsen var dess storhetstid förbi.

Vad gav då anledning till helomvändningen? På mosebackemötet antydde Lennstrand att Branting tagit intryck av de tyska partivännernas hållning gentemot ateismen. Denna åsikt synes ha fog för sig. Vid kongressen i Halle hade diskussionen även berört frågan, huruvida satsen om "religionen som privatsak" skulle utbytas mot någon sorts ateistisk trosbekännelse. En dylik deklaration ansågs av de flesta inopportun, särskilt med hänsyn till propagandan på landsbygden, varför kongressen lät den gamla formuleringen stå orubbad. I allmänhet delade man Wilhelm Liebknechts uppfattning, uttryckt i den tillspetsade formen: Jag tycker lika litet om prästtätare som om präster. Efter hemkomsten slöt Branting upp bland Lennstrands motståndare. Från och med mötet på Mosebacke var utilismens roll av ett störande och förvirrande element inom den unga socialdemokratin till ända.

Vid ett senare tillfälle gav Branting ärligt och oförbehållsamt sitt erkännande åt Palm för hans konsekventa hållning gentemot den utilistiska sekterismen. I en återblick på socialdemokratin utveckling berörde han schismen 1886 och fortsatte därefter: "I detta sammanhang uppträdde också en rörelse som höll på att bringa oreda i lederna, nämligen Lennstrands utilism. Det var en av Palms många förtjänster att han då aldrig glömde magfrågan. Han

glömde aldrig att arbetarmassorna ej kunde känna sig tillfredsställda med föreläsningar så länge magen är tom. Småningom började litet var inse att, med all ära för fritänkarrörelsen, så kunde den ej bli grundläggande för ett kampparti, som har att lösa ekonomiska frågor.”

Parti på Palms initiativ

Redan 1881 hade Palm haft sina planer på en kongress där ett allmänt svenskt arbetarförbund skulle bildas med syfte att tillvarataga arbetarklassens sociala och politiska intressen. Våren 1882 tog tanken fastare gestalt i det en formlig inbjudan till en kongress utfärdades; projektet stannade vid uppropet. 1884 återkom det i samband med Palms försök att åstadkomma socialistiska fackföreningar. Dock var det givet att något homogent parti icke kunde bildas, så länge socialdemokratin ännu låg i sin linda och de fackliga organisationerna inte var att påräkna som underlag för den påtänkta centralisationen. Efter palatsrevolutionen i Fackföreningarnes centralkommitté 1886 började utsikterna att te sig ljusare. Att det kom att dröja ett par år innan frågan på allvar kunde tas upp till diskussion sammanhänge med de oroliga förhållandena inom rörelsen, där personstrider och intriger avlöste varandra i rask följd. Sedan Axel Danielsson lämnat Stockholm och i Skåne skapat ett eget parti av utpräglat radikalt kynne, blev motsättningarna mellan den uppsvenska och den sydsvenska grenen en hämmande faktor när det gällde att realisera tanken på ett enhetligt parti.

Först på våren 1888 framlades ett direkt förslag om en kongress. Initiativet utgick från Palm som då satt på Långholmen. Han motiverade sitt yrkande med liberalernas minskade inflytande över arbetarna; socialdemokraterna borde utnyttja det gynnsamma läget för att stärka sin ställning. För att detta skulle kunna ske med tillräcklig kraft var det emellertid nödvändigt att alla de små socialistiska föreningarna sammanslöts till ett parti.

Palms ursprungliga tanke att kongressen skulle hållas redan 1888 kunde ej förverkligas. En rundfråga till organisationerna hade emellertid visat att en bestämd opinion stödde förslaget om en kongress. Under påsken 1889 kom den också till stånd. Därvid bildades Sveriges socialdemokratiska arbetareparti, bestående av sådana politiska, fackliga och andra föreningar som ställde sig på klasskampens grund. För Palm var kongressen ett triumfens ögonblick efter många och långa års ihärdig kamp för socialismen. Inte utan skäl kunde han beteckna den dag då förhandlingarna avslutades som den skönaste i sitt liv. Med kongressen gick hans drömmar och förhoppningar från de år, då han ensam kämpade för idén om ett självständigt arbetarparti i uppfyllelse. Försakelserna och uppoffringarna hade icke varit förgäves. Palm hade visat sig mera framsynt än sina motståndare: de svenska arbetarna var trots allt icke immuna mot socialismen.

Taktik- och personstrider

Den konstituerande kongressen hade motsetts med oro och spänning; på sina håll hade man väntat en hetsig dragkamp mellan den uppsvenska och den sydsvenska riktningen. Farhågorna i den vägen besannades icke. Trots de motsättningar som otvivelaktigt fanns och som pyrde likt elden under askan präglades förhandlingarna i stort sett av endräkt och samförstånd. Det var först efter kongressen som taktik- och personstrider kom en del oro åstad. Fridstöraren blev inte som man närmast haft orsak misstänka den självmedvetne sydsvenske partihövdingen Axel Danielsson utan Hinke Bergegren och — August Palm.

Den första — och betydelsefullaste — konflikten är knuten till Hinke Bergegrens namn och var i huvudsak en kraftmätning om partiets taktik. Den allmänna reaktionen efter protektionismens seger i slutet av åttioalet, kraftigt markerad av åtal och trakasserier mot socialdemokratin, hade gjort stämningen irriterad. Inom politiskt och socialt vakna arbetarkretsar framträdde ett allt mera utpräglat klass- och samhällshat; myndigheternas bryska åtgärder lade grunden till en mentalitet som bildade en bördig jordmån för dynamit-

och småmordspropaganda. Detta missnöje som särskilt starkt framträdde bland Stockholms arbetare förstod Hinke Bergegren att skickligt utnyttja för sina oppositionella syften.

Trots att Palm icke stod på synnerligen vänskaplig fot med de ledande krafterna inom partiet höll han dock linjerna klara mot den bergegrenska oppositionen. Antiparlamentariska svärmerier, prydligt garnerade med dimmiga teorier om stöldernas och småmordens förmåga att skapa ett tusenårigt rike, låg inte för Palms röst; som rättrogen lassallean hade han som barlast en alltför stark tilltro till den allmänna rösträttens revolutionära värde för att kunna lockas ut på äventyrligheter. I valet mellan Brantings nyktra och praktiska dagspolitik och Hinke Bergegrens våldspropaganda och revolutionsromantik behövde han aldrig tveka. Med sedvanlig hänsynslöshet gick Palm till attack. När Socialdemokratiska förbundet i Stockholm, som var Hinkes politiska högkvarter, hade valt honom till ombud vid kongressen 1891 och dessutom givit den s. k. stöldfrågan sin välsignelse, var det Palm som påyrkade att valet skulle upphävas. Visserligen var Branting alltför moderat, deklarerade Palm, men han respekterade honom därför att han var det av övertygelse; Branting hade också arbetat för partiets framgång medan Hinke däremot icke gjort ett dugg.

Vid kongressen i Norrköping 1891 gjordes räkningen upp med den anarkiserande falangen inom partiet. I debatterna liksom i besluten följde Palm i vårt och torrt den segrande reformistiska riktningen. Det oaktat blev han icke omvald till förtroendemannan; han lyckades ej heller uppnå det röstetal som berättigade till en suppleantplats. Det var den förestående schismen med partiledningen i Stockholm som kastade sin skugga framför sig.

Schismen ledde sitt upphov från den mångåriga latent motståndningen mellan Palm och partiets ledning. Den gick tillbaka till 1886 års inbördeskrig vilket kostat honom hans ställning som ledare av den socialdemokratiska rörelsen. Palm som inte var okänslig för maktens behag hade icke kunnat försona sig med tanken på en andraplansroll inom det parti, som han genom sin okuvliga energi gett livet och som han att börja med dirigerat efter egna linjer. Åren närmast efter den konstituerande kongressen visade det sig allt tydligare att han hade svårt att finna sig till rätta med de rådande förhållandena. Icke minst de rent personliga motsättningarna förde han mot en konflikt.

Hösten 1891 bragtes bomben att explodera. Palm var sedan årsskiftet redaktör för Social-Demokratens veckoupplaga. I numret för den 16 oktober meddelade han i en "förklaring" att han stod i beråd att lämna sin plats som avlönad funktionär i Social-Demokraten; som orsak uppgavs att kontrollkommittén och kontrahentförsamlingen ansåg honom överflödig och hade för avsikt att överlåta redigeringen av veckoupplagan till den dagliga tidningens personal för att därigenom göra en inbesparing.

Ur de kommentarer som kontrollkommittén fogat till "förklaringen" kan utläsas, att meningen varit att överflytta Palm från tidningen till den muntliga propagandan för vilken han ansågs bättre skickad än för journalistiken. För övrigt hade han icke blivit avskedad utan själv inlämnat sin avskedsansökan; att det skett för att förekomma ett entledigande som låg så att säga i luften hade ju kommittén ingen anledning att delge allmänheten. Hur som helst: schismen hade kommit till utbrott och stod icke att bilägga — Social-Demokratens ledning såg nog också med jämnmot Palm försvinna från tidningens redaktion. I de båda närmast följande numren av veckoupplagan skyltar Palm som redaktör; i det tredje i ordningen efter införandet av förklaringen är hans namn borta.

Det är något av ödets ironi att detta nummer är daterat 6 november 1891 — på dagen tio år efter det första socialistiska föredraget i Sverige.

Med tanke på tioårsjubileet kom schismen vid en olämplig tidpunkt. Vid partiets julfest 1891, som samtidigt var en minneshögtidighet, förekom också en liten demonstration för Palm, arrangerad av några av hans anhängare. Strax före dess avslutande hördes en röst från publiken: "Fram med August Palm!" En direkt fråga ställdes till distriktsstyrelsen varför Palm

icke anmodats tala. Dess sekreterare K. M. Ziesnitz lämnade då en förklaring som var minst sagt skruvad: festen avsåg att högtidlighålla ”10-årsminnet av agitationens bedrivande i Sverige och icke 10-årsminnet av några särskilda personer”.

Palm begick sitt första misstag, då han av sårad stolthet eller fåfänga inte avvaktade kontrahentförsamlingens beslut i redaktionsfrågan utan omedelbart begärde sitt entledigande, låt vara att han icke helt utan fog kunde göra gällande att han blivit ”trakasserad” och att avskedet stod för dörren. Det andra och mera ödesdigra missgreppet kunde annoteras, då han startade — eller återupplivade — tidningen Folkviljan. Den blev aldrig som han i sina ljusare ögonblick tänkt sig ”socialdemokratins samvete” utan väsentligen ett språkrör för ”schavottering” av personliga fiender och motståndare. Axel Danielsson som särskilt skarpt tog i tu med sin forne vän betecknade tidningen som ett skandalblad; dess enda mål var att köra ut ”överklassarna” ur partiet. Och på den uppgiften gick Palm bet. Förhållandena hade ändrats väsentligt sedan 1886, då ”intelligensarna” med Sterky i spetsen med pukor och trumpeter fick respass ur Socialdemokratiska föreningen. För att oppositionen icke odelat skulle få karaktären av en rent personlig uppgörelse med partiets ledning och kontrahentförsamlingen försökte Palm piffa upp det hela med ”någonting programaktigt” som Social-Demokraten uttryckte saken. Det blev att börja med en förening ”Folkets vilja” och hemliga organisationer. Någon förändring av partiets program eller taktik ifrågasattes däremot icke vid starten.

I härnad mot partiet

I mitten av november 1891 höll Palm ett möte vid Lilljans, där han sökte klargöra för arbetarna att hemliga organisationer var av nöden. Av Social-Demokratens referat att döma var intresset för frågan icke över hövan stort. Tidningen skrev bland annat: ”Trots snöslasket infann sig en talrik publik: Aug. Palm för att tala, Tengdahl från Soc.- D. för att referera, och en karl som sålde läskedrycker, och som av barmhärtighet gick från sitt stånd för att tjänstgöra som åhörare, samt möjligen två eller tre personer till. Denna samling bevakades av — 100 man poliskonstaplar, proppfyllande två stora salar i östra station, vilka en välvis och nitisk överhet sänt ut, för den händelse att Palm plötsligt skulle bli betänklig för samhällsordningen.”

Då de hemliga organisationerna, som blev ett tacksamt ämne för skämt och gyckel i pressen, icke utövade någon lockelse på arbetarna, sadlade Palm om och försökte i stället få till stånd en särorganisation under namnet Allmänt svenskt arbetareförbund. I stadgarna framhölls särskilt att det var nödvändigt ”att såväl den socialistiska pressen som dess propaganda ledes av proletariatet själv”. Det var av vikt att den ”storborgerliga, partiet korrumpierande slagg som hopat sig” rensades bort; partiet och dess tidningar skulle skötas ”av och för proletärer” icke av några ”bourgeoisintelligenser”.

Medan Axel Danielsson sitt temperament likmätigt var starkt upprörd över de kaotiska förhållandena inom partilivet i huvudstaden och önskade Palms huvud på ett fat, tog Branting och hans vänner till att börja med den paimska aktionen med avväpnande jämnmod. I ett par artiklar om partidisciplinen sökte Branting efter bästa förmåga lugna Danielssons upprörda känslor; ”men nog känner Danielsson tillräckligt gamle vännen Palm utan och innan, skrev han bland annat, för att veta att Palm är en stor skämtare, till och med när han ser allra grymmast ut”. Oppositionen hade ej heller berövat honom arbetarnas sympatier och förtroende, ty vid valet av distriktsstyrelse hösten 1891 återfanns hans namn bland de valda.

Schismen skulle sannolikt ha runnit ut i sanden utan att åstadkomma något större gny, såframt icke vissa omständigheter tillkommit som med ens gett den en annan betydelse än den ursprungligen haft. I mars 1892 blev det bekant att Social-Demokraten genom oegentligheter avhänts ett par tusen kronor. Förskingringen var desto allvarligare för partiets prestige som

pengarna tagits av de medel, vilka insamlats till de strejkande gruvarbetarna i Norberg. För Palm kom denna skandal som på beställning. Han underlät icke heller att i sin Folkvilja i starka ord utmåla korruptionen och ruttonheten inom partiet. Med sedvanlig hänsynslöshet inriktade han sig på att avslöja pamparna ”i hela vidden av deras politiska lumpenhet och intriglystnad” med förskingringshistorien som en effektiv bakgrund. Oppositionen som förut avfärdats med en axelryckning började att bli besvärlig — ”gamle vännen Palm” var en nog så från skämtare. Inom tongivande partikretsar växte sympatierna för kraftåtgärder enligt Danielssons recept. I början av april 1892 var måttet rågat. På förslag av Branting beslöt distriktsstyrelsen med anledning av Palms ”besynnerliga uppträdande” i Folkviljan att förklara honom ovärdig att bekläda en förtroendepost i partiet och att avstänga honom från vidare tjänstgöring i styrelsen. Beslutet skulle gå ut till omröstning inom de till norra distriktet anslutna partiföreningarna. Palm betecknade denna aktion som ett utslag av koteripolitik och korruption och yrkade på ett partimöte, där frågan om suspensionen skulle behandlas före omröstningen. Styrelsen avvisade emellertid tanken på en dylik åtgärd och antog i stället Brantings förslag. Omröstningen gav till resultat en synnerligen kraftig majoritet för uteslutning. I en del föreningar krävdes dessutom att Palm skulle strykas ur partiet om han fortsatte sitt ”partividriga” uppträdande. Å andra sidan riktade några organisationer en skarp kritik mot distriktsstyrelsen därför att den skridit till suspension av en misshaglig styrelseledamot utan att på förhand höra partiföreningarna.

Distriktskongressen hölls i september 1892 och uteslutningen kom då upp till behandling. Dock gav frågan icke anledning till något rabalder som man möjligen väntat på sina håll. Palm råkade ut för det värsta som kan hända en det offentliga livets man: han blev hängd i tysthet. Ett förslag till klandervotum mot styrelsen därför att den urakrlåtit att utlysa ett partimöte med uppgift att bilägga tvistigheterna avslogs utan vidare. Och sedan resonerade man icke mera om saken. Som Palm redan i juli nedlagt — eller rättare sagt av ekonomiska skäl tvingats nedlägga — sin tidning fanns ej heller någon anledning för kongressen att fördjupa sig i den beklagliga konflikten.

En uppslagsrik folkriksdagsman

Med kongressen kunde schismen anses bilagd och Palm började på nytt att taga del i partiarbetet. Bägge parterna bemödade sig om att stryka över och gå vidare. För egen del hade Palm kommit till insikt om att han spänt bågen för hårt. De ekonomiska svårigheterna utgjorde för övrigt en bidragande orsak till hans moderation. Familjen var stor och det var icke lätt att utan regelbundna inkomster få debet och kredit att gå ihop. Av hänsyn till sina privata förhållanden fann Palm det rådligast att stoppa pipan i säcken.

Ur prestigesynpunkt hade konflikten lämnat de djupaste spåren efter sig och det tog ett par år innan förtroendet var något så när återställt. Dock var Palms anseende icke mera skamfilat än att han vid valet av distriktsstyrelse på hösten 1893 kunde beredas plats bland suppleanterna och i slutet av 1895 hade det politiska tillfrisknandet fortskridit så långt, att han blev uppsatt på socialdemokraternas lista till det förestående valet av folkriksdagsmän. Dock levde åtskilligt av den gamla misstron kvar och Branting begagnade vid ett interpellationsmöte tillfället att ta ett politiskt blodprov; han ställde en direkt fråga till Palm, huruvida han som folkriksdagsman vore villig att undvika sådana frågor som kunde väcka split och tvedräkt bland partiets medlemmar. Palm förklarade att han för partidisciplinens skull var beredd ”om ock med blödande hjärta” att underordna sig om man blott icke ginge för långt i fråga om kompromisser. Därmed var vägen jämnad till folkriksdags-mandatet och Branting uttalade i en ledare sin glädje över att Palm offentligt utfäst sig att iakttaga lojalitet; ”ty de betänkligheter som funnits mot namnet på vår förste agitator och som för tre år sedan voro avgörande, hänförde sig ju just åt det hållet”. Som socialdemokraternas lista med glans slog ut liberalernas i huvudstaden seglade Palm för förlig vind in i 1896 års folkriksdag.

Några märkligare saker utträttade inte Palm som folkriksdagsman. Trogen sin utfästelse att uppträda lojalt beredde han ej heller sina meningsfränder några svårigheter genom avsteg från partidisciplinens smala väg. Dock förstod han att fästa uppmärksamheten vid sin person genom inlägg i debatterna och genom en motion som hade det goda med sig att den beredde folkriksdagen en glad stund. Palm föreslog att man skulle utse en deputation för att vid Centralen möta konungen, som väntades hem från en resa, för att överlämna en skrivelse vari ”det nu rösträttslösa folkets begäran att erhålla medborgarrätt uttalas”. För att ge ökat eftertryck åt demonstrationen skulle folkriksdagsmännen en corps åtfölja deputationen. I utskottet yrkades avslag eftersom ”h. m:t konungen icke är obekant med de åskådningar, för vilka folkriksdagen är ett uttryck”.

När motionen med ty åtföljande utskottsutlåtande kom under behandling vid plenum tog Palm ordet för att slå ett slag för sin idé. Han förordade att man skulle möta majestätet med ropen: Leve den allmänna rösträtten! Ned med fåtalsväldet! En sådan demonstration, företagen av folkriksdagen, skulle återverka på hela landet och föranleda opinionsyttringar i alla landsändar dit konungen sedermera ställde sina resor. Redaktör Alexis Björkman, medlem av det utskott som avstyrkt motionen, erinrade om att konungen nyss lämnat sjukbädden och att man inte i onödan borde pina en sjuk person. Till detta replikerade Palm snabbt och snarfyndigt: Pinas inte hans majestät av ropen: leve konungen, så behöver han lika litet pinas av ropen: leve den allmänna rösträtten.

Folkriksdagens rolighetsminister, den jovialiske garvarmästaren J. Petterson-Olin från Skara förklarade, att han för sin del skulle ha sympatiserat med förslaget om det bara haft en annan motionär. Hr Palm var dock politiskt mindre väl känd. Han skulle ha viskat motionen i örat på mig eller någon annan så hade det nog gått bra, tillade talaren under stormande jubel. Branting framhöll att idén från början tilltalat honom men att han sedermera funnit den praktiskt utförbar. För att folkriksdagens opinionsyttring skulle få önskad effekt borde den som bakgrund ha en arbetardemonstration, annars skulle folkriksdagsmännen drunkna i den stora hopen av ämbetsmän och annat ”lojalt folk”; tyvärr var det inte möjligt att samla arbetarna en vanlig vardagseftermiddag. Palms motion föll alltså men den föll med heder.

Vid folkriksdagen var Palm för övrigt en av de ivrigaste förespråkarna för storstrejken som påtryckningsmedel i rösträttsfrågan. Jämte Branting och några andra framskjutna partivänner stod han som motionär. De yrkade på att folkriksdagen skulle uttala ”sitt principiella gillande av förslaget om storstrejk som yttersta medel till den politiska olikställighetens undanröjande”. Den liberala majoriteten ställde sig emellertid avvisande till förslaget och vid votering förkastades det med 67 röster mot 63.

Kort tid efteråt serverade Palm strejkplanerna på nytt, fast i något mindre format än storstrejkens. Vid ett partimöte halvannan månad efter folkriksdagen förordade han, att strejk skulle tillgripas under stockholmsutställningen 1897. Därigenom skulle man inför utlandet ställa den härskande klassen vid skampålen. Förslaget, som kom att betitlas ”storstrejkens generalrepetition”, föranledde en rad inlägg i partipressen och långvariga diskussioner på mötena. I allmänhet mottogs det med sympati; förr eller senare skulle den allmänna arbetsnedläggelsen komma och det kunde inte skada om man repeterade den på en mindre scen. ”Att med hån och löje avvisa det framkastade projektet skulle sannerligen mera skada än gagna arbetarrörelsens utbredning bland de massor bland vilka rörelsen har naturlig mark”, skrev en äldre partivän i Social-Demokraten, samtidigt som han förordade en grundlig utredning av frågan. Det stod icke heller att klaga på den grundlighet med vilken den behandlades. Partimöte efter partimöte diskuterade det palmska projektet; först i november kunde det äntligen bringas ur världen, förkastat med 82 röster mot 45.

Från och med 1896 kan Palms rekonvalescenstid anses vara till ända. Popularitetens sol steg allt högre på horisonten och förtroendeuppdragen duggade tämligen friskt efter de föregående

årens torka. För år 1896 utsågs Palm till medlem av distriktstyrelsen och tillhörde sedan denna församling till 1901, då den upphörde, ersatt av arbetarkommunerna. Vid valet 1897 belade han andra platsen — efter Branting — och under de följande två åren samlade han högsta röstetalet — partichefen hade då dragit sig tillbaka från arbetet inom styrelsen.

Samarbetet mellan Palm och övriga styrelsemedlemmar hade att uppvisa förvånansvärt få slitningar under dessa år. Någon gång gnisslade det visserligen i maskineriet — det var oundvikligt då Palm företog sina extraturer vid sidan av den utstakade vägen men de var i allmänhet inte längre än att de med litet god vilja kunde tolereras. I värsta fall blev det en anmaning till mästern att hålla sig på mattan. Och så var saken glömd.

1899 råkade Palm ut för malören att bli föreslagen till riksdagsmannakandidat, något som orsakade ett litet intermezzo i distriktsstyrelsen. Förslagsställare var Charles Lindley och det var närmast han som fick bära hundhuvudet. Den alltid stridsglade K. M. Ziesnitz gav honom huden full vid nästa sammanträde; styrelsen hade tidigare fattat beslut i kandidatfrågan och då hade Palms namn aldrig varit på tal. Lindley hade kort sagt handlat självrådigt och osolidariskt. Denne protesterade mot Zetas ”sätt att anfälla”; något beslut om kandidatnomineringen kände han inte till — Zeta replikerade att det berodde på att Lindley så sällan besökte mötena — och som enskild medborgare ansåg han sig vara i sin fulla rätt att föra fram vilka namn som helst. Vid granskning av protokollerna befanns det att Ziesnitz hade pratat i vädret; något beslut i kandidatfrågan hade aldrig fattats. Palms namn kom dock aldrig med på någon vallista.

Mäster som åkeriarbetare

Som förut berörts stod Palm som initiativtagare till partiets konstituerade kongress 1889. Han bereddes då plats bland förtroendemännen som fick ersätta den påtänkta partistyrelsen. Vid kongressen i Norrköping två år senare var hans stjärna i dalande och han ställdes utanför förtroendemännens krets. Göteborgskongressen 1894 inföll under sviterna av schismen; Palm tillhörde icke ens ombuden. Först vid den fjärde kongressen, Stockholm 1897, dyker hans namn på nytt upp i ombudsförteckningen, denna gång som representant för Stockholms åkeriarbetarefackförening.

Under arbetarrörelsens första år fick de politiska spetsarna bära sin andel även av det fackliga arbetet. Palm hade för sitt vidkommande tagit åkeri-arbetarna under sina vingars skugga och var bland annat ordförande i deras fackförening. Som facklig ledare torde han icke ha haft så värst många beröringspunkter med våra dagars lugna och stabila fackföreningsmän. Och minst av allt var han någon vän av en senare tids försiktiga och eftertänksamma krigföring. Åkeriarbetarna låg i ständiga strider med sina oresonliga arbetsgivare; som ekonomin var dålig var det inte alltid så lätt att klara alla blindskär. Men det spelade ej någon roll för Palm att krigskassan var mager; fanns det bara så mycket att det räckte till ”en sup och en smörgås” var det ingen anledning till oro för stridens utgång. Då kunde han med gott samvete mana sina klienter till uthållighet.

Som kuskarnas skyddspatron åtnjöt Palm helt naturligt icke någon större popularitet hos åkeri-ägarna. Då han en dag kom in på en systemrestaurang för att få en bit mat, stötte han vid smörgåsbordet ihop med några åkare, vilka inte kunde styra sin ilska utan i spefull ton frågade honom om han härnäst spekulerade på att få en kostym av sina skyddslingar. Åkeriarbetarna hade nämligen som ett uttryck för sin tacksamhet för Palms hjälp samlat ihop ett litet belopp och skänkt honom en överrock.

Palm blev naturligtvis överraskad av den insinuanta frågan men fann sig ögonblickligen.

— Vänt litt, mina herrar, de ä ändå en ting som gläder mig ofantligt. Förväntansfull nyfikenhet.

— Jo si ni, de ä att det blir ni som får betala den.

Vid 1897 års kongress antogs ett nytt program, baserat på det sex år tidigare utgivna tyska erforterprogrammet men försett med en del inhemska utsmyckningar av sydsvensk stil. Vid behandlingen av det utarbetade förslaget, väsentligen en produkt av Axel Danielssons eleganta penna, ivrade Palm för bibehållandet av den gamla inledande satsen: arbetet är källan till all rikedom och kultur. Det skedde med den motiveringen att ”denna korta sats i sig inneslöte hela socialismens ideella kraft och reella innebörd”. Den hade även haft en rent praktisk betydelse som icke finge underskattas eller förbises; den hade visat sig vara ”en brandfackla, som lyst upp och värmt och samlat massor av arbetare under socialdemokratiens fanor”. Danielsson och Sterky, som var bättre bevandrade i de marxistiska urkunderna än Palm, bemötte förslaget; satsen var icke korrekt och borde därför utgå. Trots Palms vältalighetsprov utmönstrades de lassalleanska beståndsdelarna ur programmet. Marx sattes i högsätet i teorin; ingen var emellertid nog djärv att försöka beröva Lassalle hans hedersplats i den praktiska politiken.

Två besök i Amerika

De sista åren av nittioalet och de första på det nya seklet tillhör de ljusaste och lyckligaste i Palms stormiga liv. Hans femtioårsdag, som inföll den 5 februari 1899, formade sig till en ståtlig hyllning åt socialismens banbrytare. Alla misshälligheter och dissonanser från gångna år var glömda och han hyllades både på vers och prosa av sina forna trätobröder. Vid en offentlig fest på Viktoriateatern mötte Hinke Bergegren upp med en dikt medan Branting höll högtidstalet, skickligt turnerat som alltid. I sin karakteristik av festföremålet tog Branting särskilt sikte på den envishet och ihärdighet som utmärkt Palm under genombrottsåren. Visserligen hade han företagit sina ”utflykter” men detta hade alltid skett i bästa välmening och han stod nu lika uppburen som förut. För all denna rökelse tackade Palm, djupt rörd. ”Hade jag vetat att så mycket motstånd och hat skulle möta mig så kanske jag blivit rädd — jag hade kanske varit fe. Men nu har jag gått vägen. Jag vill inte gå den om igen. Jag är glad att det är över.” Ärliga och mänskliga ord, fria från skryt och högmod.

Vid en privat kollation hyllades Palm också av hela Sveriges Jörgen i ett tal som blev festens glanspunkt. För Figaros redaktör stod Palm som en god ”antipreussare” och han berömde sig av att ha varit den förste, vilken erkänt den förkättrade agitatorn som en av våra allra främsta humorister på talarstolen.

Hösten 1900 kom ett angenämt avbrott i det enerverande agitations- och partiarbetet i det Palm fick mottaga en inbjudan att besöka Amerika för en föredragsturné. Resan beskrev han i den 1901 utgivna boken Ögonblicksbilder från en tripp till Amerika, en för övrigt rolig och underhållande skildring. Palm hade ju en egen och originell syn på människor och företeelser och den förnekade sig icke heller i hans bildsvep som än i dag kan läsas utan gäspningar.

En andra amerikaresa företog han sommaren 1906. Denna gång blev det ingen bok men väl ett antal resebrev till Folkbladet där han hade sin journalistiska hemvist. Palm såg nu mera kritiskt på amerikanska förhållanden än vid det första besöket och jämförelserna mellan de bägge länderna utföll för det mesta till Amerikas nackdel. I sitt sista resebrev talade han om sin längtan hem till Sverige, ”ty borta är bra men hemma är bäst. Sverige är ett härligt land och kunde nog vara ett litet paradys, och det måste bli det. Det gäller endast att först avlägsna dem, som nu sitta inne med makten och styra och ställa i landet på ett sådant sätt att man måste fråga sig, äro de vansinniga eller är det med berätt mod de vilja framkalla en katastrof.” En historia från resan är värd att rädda undan glömskan. Under Palms vistelse i Iowa anhöll en svensk fotograf att få ta en bild. Under biskop von Schéeles och P. P. Waldenströms amerikabesök hade han haft nöjet att föreviga dem och nu ville han öka sitt galleri av bemärkta svenskar med ”Sveriges Bebel”. Palm ställde sig välvilligt till förfogande och efter

proceduren anförtrodde honom fotografen att hans porträtt skulle komma att hänga mitt emellan biskopens och P. P. W:s. Palm måste ha sett något betänksam ut inför denna upplysning, ty fotografen undrade om han hade något att invända mot den påtänkta placeringen. Placeringen har jag ingenting emot, skyndade sig Palm att förklara, jag undrar bara vilken av de två som kommer att bli den botfärdige.

Rösträttsstrejk och inbördeskrig

Då liberalerna vid 1896 års folkriksdag vägrade att ge tanken på den politiska storstrejken sin anslutning spelade de ledningen av rösträttsrörelsen i socialdemokraternas händer. I fortsättningen blev det främst arbetarpartiet som höll elden brinnande på rösträttsaltaret, i första hand genom en allt intensivare agitation för den allmänna arbetsnedläggelsen.

För partiets ledning stod det klart att den endast kunde genomföras på grundvalen av starka och slagkraftiga organisationer. Partiet måste vinna nya anhängare och det kunde endast ske genom en målmedveten agitation, som särskilt tog sikte på att göra arbetarmassorna förtrogna med tanken på storstrejken som det effektivaste medlet att komma till rätta med den rabiata nej politiken i riksdagen. Liberalernas vacklande hållning i rösträttsfrågan gav socialdemokraterna trumf på hand; partiet växte också med en hastighet som kom dess motståndare att frukta det värsta. På några få år mångdubblades medlemsantalet; medan siffran vid tiden för göteborgskongressen 1894 icke var högre än 7 600 hade den 1900 stigit till drygt 44 000. Tidpunkten för det avgörande slaget närmade sig. Den nödvändiga entusiasmen för ett storstrejks-experiment kom med 1901 års härordningsförslag, som lade nya bördor på folket utan att medge någon kompensation i form av utsträckta medborgerliga rättigheter. Den Herren vill förgöra slår han med blindhet; det var med bastanta skyggglappar för ögonen som 1901 års riksdagsmajoritet lade sina röster för fästningsbyggen och förlängd övningstid för de värnpliktiga men glömde valrätten.

I den allt mera tillspetsade rösträttsstriden var Palm i sitt rätta element. Den allmänna rösträtten lyste som det första budet i hans politiska katekes — i det fallet hade ingenting ändrats sedan den minnesvärda 6 november 1881, då han gav hantverkare och småborgare i Malmö en propedeutisk kurs i vardagens socialism. I tjugu år hade han i landets alla vinklar och vrår predikat rösträttens evangelium för likgiltiga och försagda arbetarskaror. I dess namn hade han skänkt tusende och åter tusende av arbetare och småfolk deras tro på framtiden. I den allt starkare uppslutningen kring kravet på en arbetsnedläggelse såg Palm våren gry efter en lång och kulen vinter.

1902 blev årtalet för den politiska storstrejken. Den föregicks av en rad kongresser och konferenser med rösträttsfrågan som centralt problem. I protokollen från dessa återfinns man Palms namn i debatterna, alltid lika brinnande i anden för ett snabbt avgörande. Han deltog i partikonferensen i Malmö 1901, vilken uttalade sig för anskaffandet av en storstrejksfond genom dagsinkomstteckning och i den omedelbart därpå följande skandinaviska arbetarkongressen i Köpenhamn, där de danska och norska arbetarna utfäste sig att moraliskt och ekonomiskt stödja en rösträttsaktion i Sverige; han var jämväl medlem av partiets extra kongress 1902 som under sekretessens insegel fattade det avgörande beslutet.

Vid den hemliga kongressen var Palm att räkna till de ivrigaste förespråkarna för en omedelbar arbetsnedläggelse. Den gynnsamma stämningen borde utnyttjas och strejken med det snaraste sättas i gång. Men det var inte endast för den allmänna rösträtten som arbetarna skulle slå ett slag med strejkvapnet, menade Palm, ”nej, vi skola göra klart för folket att det är den kränkta föreningsrätten, åkarsplagar, de dyra skatterna och alla andra orättfärdigheter som skola vedergällas”. Palm såg storstrejken i ett vidare perspektiv, som hävstången till en uppgörelse på bred front med den härskande reaktionen, den där offrade miljoner och åter miljoner på militärväsendet men besvarade arbetarnas krav på medborgarrätt med brutala

klasslagar. I storstrejksutskottet som tillsattes för att leda och organisera aktionen ingick Palm som medlem.

Demonstrationsstrejken år 1902 följdes av en rad konflikter med arbetsgivarna; den hårdaste och mest uppmärksammade ägde rum vid Separator i Stockholm. I denna strid drog partiet det kortaste strået. Storstrejksutskottet uppgav sig sakna medel att understödja de utestängda och desperata separatorarbetarna och överlät åt Svenska järn- och metallarbetareförbundet att kratsa kastanjerna ur elden. Denna snöpliga reträtt väckte bland huvudstadens arbetare en stark misstämning som tog sig uttryck i en besk kritik av utskottets medlemmar. Tillfället utnyttjades med sedvanlig påpasslighet av Hinke Bergegren för att misstänkliggöra partiets ledande män som förrädare mot arbetarklassen. Trots att utskottets ledamöter kommit överens om att icke bevista några ”utskällningsmöten” kunde Palm ej avstå från nöjet att munhuggas med Hinke och hans meningsfränder. Resultatet blev att han särskilt kom att träda fram i rampljuset som representant för ”nederlagets organisator”.

Vid 1905 års kongress utspann sig en livlig diskussion om separatorkonflikten då storstrejksutskottets berättelse dryftades. Särskilt tillspetsat blev meningsbytet mellan Palm och Branting. Palm uppgav att Branting såsom utskottets ombud vid ett möte med separatorarbetarna motsatt sig ett framlagt förslag ”att inkalla styrelserna för Stockholms organiserade arbetare för att dessa måtte besluta om striden skulle fortsättas eller avslutas”. Om det skett, skulle ansvaret ha blivit delat, framhöll Palm. Branting replikerade fränt att utskottet saknat den palmska ansvarskänslan ”som är lika med noll” och att det självt velat bära ansvaret för sina göranden och låtanden. Ett försök att engagera fackföreningsrörelsen i separatorstriden skulle ha utgjort ett avsteg från den hemliga kongressens beslut, ”att inga fackföreningskassor finge användas”.

Denna analys av läget tål icke en närmare granskning. Tvärt emot vad Branting hävdade, engagerades fackföreningsrörelsen i separatorkonflikten — för övrigt enligt beslut av storstrejksutskottet. Som tidigare antytts tvangs järn- och metallarbetarförbundet att ingripa. Det övertog underhållet av de medlemmar vilka fallit offer för utgallringen vid Separator. Nöjet kostade järnarbetarna närmare 13 000 kronor. ”Vem kunde ändå tro, skrev förbundets förtroendeman Ernst Blomberg, att Separatorkonflikten skulle gå så, när bakom den skulle stå hela Sveriges socialdemokratiska arbetareparti.”

Ungsocialisterna får respass

Som vi förut omnämnt tog Palm sommaren 1906 permission från världsförbättrarbråket hemma i Sverige och styrde för andra gången kosan till Amerika. Han var emellertid tillbaka i tid för att hinna vara med om att fira tjugufemårsminnet av socialismens införande i Sverige. Den 6 november hölls minnesfester överallt i landet där det fanns större arbetarorganisationer. Palm själv talade i Malmö varefter han blev föremål för ovations-artade hyllningar av en tusenhövdad åhörarskara. I Stockholm hade arbetarkommunen anordnat ett möte i Folkets hus med redaktör Gerhard Magnusson som talare. Han erinrade om att hösten 1881 landsteg två celebriteter i Sverige: skraddaren August Palm och kronprinsessan Viktoria. Men det mottagande som bestods dem var något olika. ”Emot honom kastades hån och skymford, mot henne klingande jubelkörer”; landets skaldar, åtminstone de som var måna om sitt sociala anseende, besjög i lika välklingande som servila strofer prinsessans alla förtjänster: hon var av vasablod och kunde redan före sin hitkomst tala svenska. ”Men Palm, fortsatte talaren, han kunde egentligen endast mesopotamiska och ingen hade han att lita till när han kom, men nog var hans resa över till vårt land ändock den stora händelsen under år 1881 inför vilken prinsessans fullständigt förbleknar.”

Jubileumsrökelsen hade knappt hunnit skingras innan en episod inträffade, som ställde den latent motståndningen mellan Palm och partiets ledning i klar belysning. Partistyrelsens

tålmod med den anarkistiska oppositionen hade äntligen brustit och 1906 suspenderades Hinke Bergegren och Carl G. Schröder till nästa kongress, då frågan om deras uteslutning efter omröstning inom partiet skulle upptas till behandling. I sin särskilda spalt i Folkbladet, ”Från den upp- och nedvända världen”, tillät sig Palm att kritisera beslutet; han karakteriserade det som ett av de oklokaste partistyrelsen någonsin fattat. Suspensionen skulle leda till splittring av partiet, särskilt beklaglig vid en tidpunkt då enighet inom arbetarklassen framför allt var av nöden för att kunna bjuda reaktionen ett verksamt motstånd. Partistyrelsen borde enligt Palms åsikt ha vilat på hanen och låtit vapenvila vara rådande till kongressen. Opuset inflöt i obeskuret skick men partistyrelsen lät det åtföljas av några kommentarer där man lade förhållandena till rätta. Palm var sedan klok nog att låta ämnet falla.

Det kan påpekas att Palm tre år tidigare haft att ta ställning till den bergegrenska propagandan och dess inverkan på partiets politik. I storstrejks-utskottet diskuterades 1903 de oppositionstendenser som fått luft under vingarna genom de fackliga konflikter, i vilka arbetarna blivit invecklade genom demonstrationsstrejken. Att olika åsikter gjorde sig gällande inom ett stort parti som det socialdemokratiska vore inte att förvåna sig över, menade Palm. Oppositionen var dock tämligen ofarlig; Hinke personligen framställdes som ”en stor humbug, vilken ingenting var bevänt med”.

Det torde inte kunna bestridas att Palm med välbehag såg yxan gå mot partistyrelsen, även om det var Hinke Bergegrens mjuka händer och icke några valkiga proletärnåvar som höll om skaftet. Den förlorade maktställningen 1886 och det smått skymfliga nederlaget 1892 kunde Palm aldrig glömma; minnet av misräkningarna och besvikelserna glödde alltid under ytan. Oppositionsman till hela sin natur och läggning hade han allt svårare att underordna sig partidisciplinen. Utan att dela Hinke Bergegrens uppfattning kunde han inte helt frigöra sig från en viss klockarkärlek för den bullrande oppositionen enbart av den anledningen att den beredde partiledningen bekymmer och obehag.

Hinke Bergegrens och Schröders sak kom före vid 1908 års kongress. Partimedlemmarna hade med stor majoritet uttalat sitt gillande av uteslutningen; partistyrelsen hade icke ansett nödvändigt att inbjuda de bägge suspenderade till kongressen, en åtgärd som stötte på patrull. Med 231 röster mot 41 beslöts att de skulle tillåtas att övervara behandlingen av deras sak och delta i debatten. I sitt försvarstal lämnade Hinke en återblick på partiets utveckling under de gångna tjugu åren. Bland annat berörde han den ändrade ställningen till religionen; partiet var nu icke längre på krigsfot i denna fråga. Medan Palm, Danielsson, Branting och Pehr Eriksson i rörelsens barndom suttit inne för angrepp på religionen fanns nu ej ett spår kvar av denna opposition. Hinkes historieskrivning uppkallade Palm till en bestämd protest; han hade aldrig suttit inne för religionsbrott men väl för brott mot något ännu högre, nämligen riksdagen, och så för ännu något mera — för ”hr Brantings råheter” i Social-Demokraten, för vilken han varit ansvarig utgivare.

Som redan antytts lät inte Palm något tillfälle gå sig ur händerna när det gällde att komma partistyrelsen till livs. I längden blev det nog så mycken opposition för oppositionens egen skull varför partiledningen icke lade de hårda orden så tungt på sinnet. Man visste var man hade sina pappenheimare. Vid extra partikongressen 1907 var Palm riktigt i sitt esse; det är icke oberättigat att räkna honom som en av ledarna för oppositionen.

Kongressen var inkallad för att ta ställning till det nya politiska läge som skapats genom den lindmanska propositionen med det tällbergiska tillägget om sänkt valbarhetscensus och arvode till första kammarens ledamöter. Partiet stod inför ett betydelsefullt avgörande: skulle man än en gång slå på storstrejkstrumman eller skulle man nöja sig med de ovedersägliga fördelar som rösträtsreformen innebar.

Debatten lät uppenbart varda att regeringsförslaget ryckt grunden undan storstrejksplanerna. Branting konstaterade att läget radikalt förändrats endast på ett år, varför tanken på en allmän

arbetsnedläggelse tills vidare kunde skrinläggas. Sin vana trogen var Palm inte nådig i sin kritik av partistyrelsens underlåtenhetssynder. Någon tillit till ledningen fanns ej längre, ”det som sagts av hr Branting var fraser, fraser och mycket fraser”. Att massorna stod likgiltiga införorstrejkestanken berodde på ledarna som ej lagt två strån i kors för att hålla entusiasmen vid liv. Skulden till att Palm för egen del icke vågade förorda enorstrejjk låg också hos partistyrelsen. ”Ty med sådana generaler kan man i alla himlars namn aldrig gå ut i strid”. C. E. Tholin replikerade att Palm själv varit general, men att det likväl inte hänt något märkvärdigt om man undantar, ”att han ibland glömde bort sitt generalskap för nöjet att få tråta på den styrelse han själv tillhörde”.

Till resolutionen i rösträttsfrågan kom Palm med ett tilläggsförslag: attorstrejjken icke kunnat beslutas hade sin orsak i ”de rådande förhållandena inom partiet”. Det förkastades med 152 röster mot 65; siffrorna utvisar att Palm ej stod ensam om missnöjet med partistyrelsen på denna punkt.

Nykterhetsfrågan blir aktuell

I fråga om antalet igångsatta tidningsföretag torde inte många kunna konkurrera med Palm. Gång efter annan startade han en tidning; efter en tids fåfång kamp med ekonomiska svårigheter gick den över styr — undantaget från regeln är Social-Demokraten men så var det den gången ett par duktiga ekonomer, Fredrik Sterky och Rasmus Hansen, som hjälpte till att hålla kärran på vägen.

Journalistiken var Palms hobby; hans käraste dröm var att få råda över en egen tidning där han utan risk för någon korrigerande blåpena fick ge trycksvärtans helgd åt sina tankar och idéer. Och den drömmen sökte han som oftast realisera och blev mestadels en illusion fattigare på kuppen.

Våren 1907 beslöt partistyrelsen att nedlägga veckotidningen Folkbladet. Den hade utgivits som bilaga till Social-Demokraten och haft till uppgift att fylla behovet av ett socialdemokratiskt organ för landsbygden. Då partipressen började att få avläggare här och var ute i landet hade Folkbladet gjort sin tjänst och kunde därför upphöra. Palm blev genom detta beslut journalistiskt hemlös. Det var i denna situation som han beslöt att än en gång försöka med en egen tidning, närmast avsedd att utgöra en ersättare för det nedlagda partiorganet.

Folkbladet upphörde i september och i oktober kom första numret av Appell. Tidningen som i sin vignett bar Kommunistiska manifestets slutord Proletärer i alla länder, förenen er, skulle enligt anmälan redigeras i rent socialdemokratisk anda. Palm var mycket angelägen att betona att det icke var fråga om något oppositionsorgan; avsikten var fastmer att söka ena och sammanföra de stridande viljorna och riktningarna inom partiet. Tidningen skulle ”ärligt och oavlatligt arbeta för obrottslig sammanhållning inom vårt parti, oberoende av de divergerande åsikter som göra sig gällande från de alltid och överallt befintliga grupperna: höger och vänster”. Den gode mäster framträdde med Appell som en fridens och endräktens apostel, en roll som han även tidigare spelat med växlande framgång, samtidigt som han inte glömt att säga sin mening om partiledningens syndaregister. Vid kongressen 1905 hade han förklarat att han inom partiet ville tillhöra centrum, ”medla mellan höger och vänster”. Även kritiken av partistyrelsens suspension av Bergegren och Schröder hade skett för att ge ökat eftertryck åt enighetens och samförståndets idéer, vid denna tidpunkt onekligen en smula utopiska. Nu skulle både får och getter, gammelsocialister och unghinkar, fösas in i samma fålla. Tanken var vacker men det låg i sakens natur att den ej kunde realiseras. Dock är Palm värd det erkännandet att han under de månader som tidningen utkom lyckades hålla sina egna oppositionella böjelser i schack.

I fråga om programmet annonserade Appell en obönhörlig kamp mot byråkratismen, militarismen och den nykterhetsfanatism ”som söker leda lagstiftningen in på för den

personliga självbestämmanderätten och det egna karaktärsmedvetandet kränkande vägar”. Den sista punkten förebådade Palms kommande verksamhet som en principfast motståndare till alla lagstiftningsåtgärder avsedda att befämja folknykterheten. Dock var Appell av 1907 icke övervägande ett organ med uppgift att bekämpa ”nykterhetsfanatismen” utan som anmälan utlovat ett propagandabladd för socialismen.

Det kan nämnas att Palm icke stod som juridiskt ansvarig för tidningen. Han ville, som han själv uttryckte saken, inte på gamla dagar ha fritt husrum med kost på Långholmen. Hans hustru å sin sida menade, att han borde ta dessa förmåner om de erbjöds — ”då vet jag åtminstone var jag har dig under tiden”.

På grund av ekonomiska svårigheter måste Appell nedläggas efter fem månader. Först försökte Palm skaffa pengar genom ett upprop till arbetarorganisationerna — det lyckades delvis men icke i den utsträckning som varit nödvändig för att ge tidningen en fast ekonomisk grund — och sedan genom aktieteckning, ett försök som helt slog slint. Det återstod då ingenting annat att göra än att låta den upphöra. Den väsentliga orsaken till det bristande stödet från organisationernas sida var programmet i alkoholfrågan; inom fackföreningar och arbetarkommuner började absolutisterna att bli de tongivande varför en arbetartidning — till på köpet ett privat företag — med front mot allt vad nykterhetslagstiftning hette redan på förhand var dömd att misslyckas.

I detta sammanhang kan det vara av intresse att något beröra Palms ställning till alkoholproblemet. Det kan påvisas två skeden då han bekämpar nykterhetsrörelsen; dessa åtskiljas av ett tredje då han med förståelse följer dess verksamhet och även ger sitt erkännande åt dess förtjänster. Det första skedet hänför sig till genombrottsåren. Palm riktade då i huvudsak sin kritik mot nykterhetsvännernas överdrivna förhoppningar att den sociala frågan skulle kunna lösas enbart genom absolutismen. Även om arbetarklassen i dess helhet avstod från bruket av spritdrycker hade därmed dess ställning som en undertryckt klass inte förändrats det bittersta, ej heller dess ekonomiska och sociala läge undergått någon mera avsevärd förbättring. Det var mot denna ”överklassfalskhet” som den konstituerande kongressen 1889 opponerat sig i sin resolution i nykterhetsfrågan. Och om denna åsikt stod Palm icke ensam. Hela det gamla gardet från 1880- och 1890-talen, en Branting, en Danielsson, en Carleson för att nu nämna några av de mest kända namnen, hyste samma uppfattning.

Med åren och utvecklingen inträdde emellertid en avspänning i förhållandet mellan nykterhetsrörelsen och socialdemokratien. Misstron och fientligheten mot arbetarrörelsen började att försvinna inom nykterhetslogerna, där arbetare och småfolk samlades till gemensam kamp för sina ideal. I sina demokratiska strävanden, närmast i fråga om den allmänna rösträtten, kunde det socialdemokratiska partiet i stor utsträckning påräkna nykterhetsfolkets stöd. Denna utveckling hälsade Palm med glädje och tillfredsställelse. I ett tal i Norrtälje 1903 tolkade han sin syn på det ändrade läget i följande ord: ”Ett gott samarbete och kamratskap vore nu rådande mellan absolutister och icke absolutister, de förra hade lärt att inse att man kunde vara människa fastän man tog ett glas och de senare lärde genom arbetarrörelsen allt mera och mera inse och förstå det nedsättande uti att missbruka alkoholhaltiga drycker.”

Så småningom skärptes emellertid kravet på lagstiftningsåtgärder; nykterhetsfrågan blev ett av partiets dominerande problem. I detta läge uppgav Palm sin neutralitetslinje och proklamerade kamp mot ”nykterhetsfanatismen”. Vid partikongressen 1908 opponerade han sig mot det lokala vetot och vid kongressen 1911 — den sista i vilken han deltog — mot förbudet. Vid det sistnämnda tillfället framhöll han som sin åsikt att ”den sunda och sanna nykterheten kan nog komma endast genom uppfostran och upplysning men knappt genom lagstiftningsåtgärder”. Den dag i dag är torde Palms forna motståndare icke resa några invändningar mot hans förutsägelse. Som siare och profet var han mera lyckad och träffsäker än de flesta av sina samtida partivänner.

"Appell till det sunda förnuftet"

I slutet av januari 1912 stod i tidningarna att läsa en annons, rubricerad Appell till det sunda förnuftet. Allmänheten inbjöds till diskussion av nykterhetsfrågan. Annonsen var undertecknad av Palm.

Det utlysta mötet hölls den 24 januari i Stockholms Folkets hus' B-sal, till trängsel fylld av en förväntansfull publik. Palm och hans anhängare hade formulerat överläggningsämnet på följande sätt:

1) Befrämjar den s. k. nykterhetsrörelsen, som den bedrives, ett höjande av folkets moraliska karaktär?

2) Är vårt folk så sedligt förfallet och försupet att de åtgärder, som under senare tiden vidtagits och föreslagits, äro behövlige; om icke, är det då ej på hög tid att en kraftig folkopinion igångsättes mot överdrifterna i förbudsfanatismen och sedlighetsraseriet?

Palm höll själv inledningsanförandet. Den första frågan besvarade han med nej. Det svenska folket var icke försupet och behövde ej tyglas vare sig med restriktioner eller rusdrycksförbud. I jämförelse med åtskilliga andra länder var alkoholkonsumtionen i Sverige relativt låg. Det rådande systemet för brännvinshandeln, göteborgssystemet, bestods en besk kritik. Samtidigt riktade Palm en uppmaning till partikamraterna "att göra det till en ambitionssak att ej missbruka rusdryckerna". Under förutsättning att majoriteten av mötesdeltagarna gillade de framförda synpunkterna, slutade Palm, ämnade han förklara den absolutistiska nykterhetsrörelsen krig på kniven.

Social-Demokratens referent betecknade Palms argumentation mot nykterhetsrörelsen som ett eko av Bon Soir-pressen. Men tråkigt var icke mötet. Palm var som alltid den borne humoristen. "I fråga om personlig slagfärdighet och medryckande verv söker han fortfarande sin like bland våra folktalare, skrev referenten. Oviljan mot den organiserade absolutistiska nykterhetsrörelsen är nu en gång hans käpphäst, men han rider den på ett sätt som gör att hans avgjordaste motståndare i sak svårligen kunna bli förargade. Det är ett så frejdigt stridshumor i angreppet och den fyndighet, med vilken han ställer alla besvärande fakta på huvudet, gör att han ovillkorligen får ekrattarna på sin sida".

Vid denna diskussion mötte Palm som motståndare en man, som icke stod honom efter som folktalare, nämligen doktor Ivan Bratt. På direkt uppmaning av en mötesdeltagare tog han till orda och framhöll "i ett synnerligen formfulländat anförande" att den absolutistiska nykterhetsrörelsen tillfört vårt folk betydande sedliga och kulturella värden, något som icke minst arbetarklassen haft nytta av. I fråga om spritlagstiftningen gällde som regel att icke kasta ut barnet med badvattnet. Det förkättrade göteborgssystemet hade haft sin stora betydelse i det avseendet, att det sökt att undandraga spritvinsten den privatkapitalistiska spekulatören. "Ett upphävande av alla restriktioner och ett okontrollerat lössläppande av alkoholfloren skulle vara liktydigt med fullständig folkförödelse", slutade doktor Bratt.

Kort tid efter mötet i Folkets hus började Palm att utge en tidning; liksom 1907 var namnet Appell. Titelvignetten, tecknad av Albert Engström, föreställde en viking vilken blåste i en lur för att kalla till värn mot en främmande drakflotta. I tidningens anmälan proklamerade Palm kamp mot ensidigheten i den absolutistiska rörelsen, lovade att respektera andras mening och för resten uppträda "som den kulturella socialdemokratiska vilden med radikal läggning".

Palm skred till aktion mot nykterhetsrörelsen och nykterhetslagstiftningen vid en tidpunkt, då den absolutistiska åskådningen hade starkare grepp om folkmeningen än vare sig förr eller senare. Med tanke härpå var det att förutse, att hans uppträdande skulle väcka ont blod bland partifolket. Gång efter annan hördes vredgade röster som förordade hans uteslutning ur partiet. I många fall kom de från sådana partivänner, som ännu icke var födda då Palm under svett och möda, med umbäranden och fattigdom som trogna följeslagare, bröt de första

tegarna för det socialistiska utsädet i vårt land.

Till dem som yrkade på uteslutning hörde Anders Örne. I en artikel i Social-Demokraten betecknade han appellismen som ”en grotesk reaktion mot socialismen från den mest utpräglade individualismens sida”. På detta inlägg svarade Branting själv med några fräna kommentarer. Han ansåg det lindrigast sagt tvivelaktigt, om uteslutningsparagrafen kunde tillämpas i ett dylikt fall. ”Det är ändå bra hårddraget, fortsatte han, att kalla Palms kamp mot absolutisternas herravälde för att ’uppträda förrädiskt mot partiet’”, eftersom förbudskravet ej inrymdes i de allmänna grundsatserna. Det fanns splittringstendenser av allvarligare slag inom partiet än den till några storstäder inskränkta agitationen mot nykterhetslagstiftningen, en agitation som icke behövde bereda absolutisterna några större bekymmer. Då var ”den systematiska smädekampanjen”, som bedrevs av stormklockefalangen mot partiets ledning, långt farligare för enigheten och sammanhållningen.

Det brukar i allmänhet vara så att en händelse eller åtgärd icke hänger i luften utan står i samband med andra händelser och andra åtgärder. Denna regel kan också tillämpas på det initiativ som Palm tog i början av 1912. Startandet av tidningen Appell berodde på ekonomiska svårigheter, något som framgår dels av en skrivelse från Palm till partiets verkställande utskott och dels av några anteckningar som han gjort i samband därmed. Skrivelsen till utskottet var av följande lydelse:

Jag har en längre tid umgåtts med tanken att till V. U. hemställa om möjlighet kunde beredas mig att i partiets tjänst få mig anvisat något arbete så att jag kunde beredas tillfälle att få en sådan inkomst att jag kunde existera utan att behöva söka utkomst utanför den rörelse och det parti varför jag under de år det existerat nedlagt min kraft och verksamhet.

Som V. U. vet har jag 25 kronor i veckan från partiet och är därför tacksam, men det är mig omöjligt att därpå drägligt existera, det räcker för mig inte till hyran, vid varje kvartal då den skall erläggas, måste jag skaffa till den av andra medel och detta har hittills gått då jag under de senare åren utgivit ett par böcker som givit mig sådan inkomst att jag med den förtjenst jag hade på dem kunde lägga till det som i det avseendet fattades, men nu är den förtjenst jag hade på dessa böcker slut för över ett år tillbaka. Jag umgås visserligen med den plan att utgeva en fortsättning på mina memoarer, förvissad om att de skall ge mig en inkomst, varigenom jag en tid framåt kunnat klara mig, men på grund av de dåliga tider, och striderna som partiet fått utkämpa under de senare åren hava de förläggare jag i det avseendet satt mig i förbindelse med avrått mig därifrån tillsvidare. Den merinkomst jag behöver är 10 kr. pr vecka.

Jag hemställer på anförda skäl, att V. Utskottet ville bevilja mig 10 kronor mer pr vecka och är tacksam för det arbete som ålägges mig att utföra, och jag hyser den förhoppning att nästa partikongress skall säkert godkänna denna V. Utskottets åtgärd.

Stockholm den 18/11 1911.

Högaktningfullt AUG. PALM

Denna skrivelse behandlades vid verkställande utskottets sammanträde den 28 november 1911. Någon debatt gav den icke upphov till. Utskottet beslöt att uttala, att det ej ansåg sig äga rättighet att öka pensionen, eftersom den var fastställd av kongressen. Dock skulle utskottet ”vid tillfällen” på annat sätt söka bispringa Palm, ”där så vore möjligt”.

Palm har överlämnat samtliga handlingar i målet till Arbetarrörelsens arkiv. På det nyss nämnda protokollsutdraget har han gjort följande anteckningar: ”Fel, jag begärde få arbete för 10 å 15 kr. pr vecka, se min skrivelse. Som synes av mitt brev är detta icke med sanningen överensstämmande, jag begärde få arbete för 10 kr. pr vecka, icke ökad pension.”

På kuvertet har Palm skrivit:

”Varför jag startade Appell var avslag på min begäran om att få arbete i Partiet för 10 å 15 kr. pr vecka. Även jag måste arbeta, och då tyckte jag bäst angripa nykterhetsöverdrifterna, som skadat socialdemokratien och splittrat.

Obs.! Att offentliggöras efter min död om det anses nödvändigt för min heder i tillfälle jag skulle angripas för Appell.”

Då Palm 1912 startade tidningen Appell, vilken han redigerade till sin död den 14 mars 1922, beträdde han en väg som skulle leda honom bort från den rörelse, han ägnat sin ungdoms brinnande hängivenhet och sin mannaålders aldrig sviktande kamplust. De sista åren av sitt liv brukade han kalla sig vilde — och i själva verket hade han väl alltid varit det, som en honom närstående skrev i en dödsruna. Denna åsikt torde ligga sanningen ganska nära. Långt tidigare hade Palm känt att stugan börjat bli honom trång. I en ”bikt” med anledning av sextioårsdagen skrev han med hänsyftning på sin oppositionella natur: ”Jag kan icke hjälpa det, jag borde egentligen icke tillhöra något parti, jag är för mycket egensinnig eller självständig vilket Ni nu vill kalla det.” Det var nog mycket detta bångstyriga kynne som kom honom att träda fram som en stridbar förkämpe för appellismen. Men det skedde också av övertygelse; det bör påpekas att hans syn på alkoholproblemet icke var svensk utan europeisk, en reminiscens från vistelsen i Danmark och Tyskland.

August Palm — agitatorn

August Palm var icke någon ledare. Han var ej heller någon organisatör. Han var helt och odelat agitatorn. Det är också som sådan han skapat sig ett namn i vår historia, namnet av socialismens banbrytare. ”Född i en annan tid, under andra stjärnor och i en annan kulturell miljö hade han måhända varit en bildstormare, en revolutionär, en väldig predikare”, skrev en tidning vid hans frånfälle. Palm var både bildstormare och revolutionär just i sin egenskap av predikare, av förkunnare av demokratiska idéer och ideal vid en tidpunkt då Sverige sov den borgerliga självbelåtenhetens djupa sömn. Han var den väckare som tiden och läget krävde. Hans ljungande predikan om de sociala missförhållandena väckte det förslavade och förtryckta folket till tro på sig självt och till tro på framtiden.

Det kan både sägas och försvaras att August Palm lagt den första grunden till demokratins Sverige genom sin agitation för den allmänna rösträtten. Det var Palm som skapade klarhet kring detta problem. Där det förut ordats om streck och åter streck, om gradering av människorna efter penningens måttstock, där talades det fritt och öppet om lika medborgerliga rättigheter för alla oförvitliga män och kvinnor. Endast genom den allmänna rösträtten kunde folkets breda lager nå sitt mål: inflytande på samhällets angelägenheter. Rösträttsfrågan förankrades i de rådande sociala förhållandena, blev ett vapen i den klasskamp som skymtat med dimmiga konturer men som nu skärptes till medveten och systematisk strid.

August Palm, bildstormare, revolutionär och predikare i samma person, tillhör dem som visat vårt folk vägen till framtiden, till det nya, friska, starka Sverige som växt upp i demokratins hägn. Det är en insats som berättigar honom till en hedersplats i vår sociala historia.